

Η διττή στρατηγική για την κοινωνική ένταξη των μεταναστριών: Στοχευμένες δράσεις και ένταξη της οπτικής του φύλου σε όλες τις πολιτικές

Άννα Βουγιούκα*

1. Εισαγωγή

Η σπατάλη ανθρώπινης ζωής και η δημιουργία «περιττών» πληθυσμών αποτελεί αναπόδραστη συνέπεια του εκσυγχρονισμού και αναπόφευκτη παρενέργεια της οικονομικής ανάπτυξης (Bauman, 2005). Η απώλεια της κοινωνικής θέσης είναι όχι μόνο μια κατάσταση χωρίς ορατό δρόμο επιστροφής στην ιδιότητα του πλήρους μέλους της κοινωνίας –και πολύ περισσότερο του πολίτη– αλλά και κατάσταση που δεν αντιμετωπίζεται με προσφυγή σε παραδοσιακές πολιτικές, διότι αντικείμενο του δικαιώματος ένταξης είναι μία κοινωνική θέση και όχι απλώς ένα επίδομα (Ροζανβαλόν, 2003). Την ίδια στιγμή, στο πλαίσιο της παρούσας κρίσης, η διαφοροποίηση ανάμεσα σε ό,τι θεωρείται αναγκαίο ή περιττό, απαραίτητο ή πολυτελές, φαίνεται να συσκοτίζεται για ολοένα και περισσότερα άτομα ή και ολόκληρες ομάδες πληθυσμού, με αποτέλεσμα η διάκριση ανάμεσα στην απλή επιβίωση και τον ατομικό σχεδιασμό της ιδιωτικής ζωής να μην είναι πλέον προφανής (Τσουκαλάς, 2013). Μετανάστες και μετανάστριες, παρά τις διαφοροποιήσεις, ανήκουν στις ομάδες πληθυσμού που θεωρούνται «περιττές» και στερούνται βασικά κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα, διότι πλην των επιπτώσεων που συνδέονται με ελλείψεις και αδυναμίες της μεταναστευτικής πολιτικής και την απουσία πολι-

---

*Κοινωνική επιστήμονας και ερευνήτρια στο Κέντρο Γυναικείων Μελετών και Ερευνών - Διοτίμα.

τικής βούλησης για κοινωνική ένταξη, βιώνουν και την καταπίεση θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, λόγω της δραματικής αύξησης του ρατσισμού, κυρίως ως πολιτική συνέπεια των εξουσιαστικών σχέσεων του σύγχρονου βιοπολιτικού καπιταλισμού.

Σήμερα είναι περισσότερο από ποτέ επιτακτικό να αναδειχθεί ένας κριτικός λόγος που θα θέσει στο επίκεντρο της δημόσιας συζήτησης όψεις της μεταναστευτικής πολιτικής και της εμπειρίας μεταναστριών και μεταναστών, που είτε παραμένουν αθέατες, είτε διαστρεβλώνονται. Στόχος είναι η απάντηση στο μείζον συστατικό ερώτημα της πολιτικής: πώς μπορούμε να συμβιώσουμε και ποιες είναι οι καταλληλότερες στρατηγικές προσεγγίσεις και πολιτικές για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού και την ενίσχυση της κοινωνικής ένταξης μεταναστών και μεταναστριών.

Η διάσταση του φύλου ως κοινωνικής ιεράρχησης που διαπερνά και διαμορφώνει όλες τις πτυχές της μετανάστευσης απουσίαζε από τη μελέτη του φαινομένου μέχρι τα μέσα του 1980, ενώ στο πλαίσιο των πολιτικών και του δημόσιου λόγου για τη μετανάστευση, η μερική εμφάνιση των γυναικών συνδέθηκε με στερεότυπα, «θυματοποίησης» πρωτίστως, που τις ομοιογενοποιούν και κυρίως δεν τις αναγνωρίζουν ως ενεργά υποκείμενα. Μετά την «ανακάλυψη», τη δεκαετία του 1990, ότι οι γυναίκες κινούνται (Βαϊού, 2009, σελ. 19), αναδύονται οι πολλαπλές μορφές και αιτίες της κινητικότητάς τους και κυρίως η τάση για αυτόνομη μετανάστευση των γυναικών –είτε μόνες, είτε ως αρχηγοί νοικοκυριών– που φαίνεται να παγιώνεται. Κλονίζονται οι ομοιογενοποιητικές αναπαραστάσεις για τις μετανάστριες, αναγνωρίζεται το φύλο ως διαδικασία και δομή για τη συγκρότηση υβριδικών ταυτοτήτων, ενώ η έμφυλη διάσταση αναδεικνύει τις μορφές ανισότητας και τις πολλαπλές διακρίσεις που υφίστανται οι μετανάστριες ως γυναίκες και ως αλλοδαπές (Βαϊού, 2009, σελ. 22-26).

Στην περίπτωση της Ελλάδας μέσα από τις εμπειρικές διερευνήσεις που υλοποιήθηκαν στο πλαίσιο του έργου με το ακρωνύμιο FEMINT_GR διαπιστώθηκε ότι οι διαφοροποιήσεις ως προς την εμπειρία της ένταξης και του αποκλεισμού των μεταναστριών είναι μεγάλες. Δεν υπάρχει δηλαδή ένα μοναδικό πρόβλημα που να αναδύεται στο λόγο των μεταναστριών σχετικά με την κοινωνικοπολιτική τους ένταξη και όσα βιώνουν ως προβλήματα, με την έννοια του πώς οι μετανάστριες στη χώρα δομούν την πραγματικότητα, και ποιες θεωρούν ότι είναι

οι ανάγκες τους, ώστε να φωτιστεί η διαδικασία της διαμόρφωσης πολιτικών. Ως κεντρικοί διαφοροποιητικοί παράγοντες αναδεικνύονται η εθνοτική ή εθνική καταγωγή, η οικογενειακή κατάσταση, ο τύπος μετανάστευσης, το εκπαιδευτικό προφίλ και οι επαγγελματικές εμπειρίες, αλλά και ο βαθμός στον οποίο οι μετανάστριες είναι «πολιτικοποιημένες». Οι παράγοντες αυτοί διαφοροποιούν τις στρατηγικές ένταξης, αλλά δε συσκοτίζουν το γεγονός ότι οι άξονες που πρωτίτως βιώνονται ως προβληματικοί και οι θεματικές που επανέρχονται με συνέπεια και σαφήνεια είναι κοινές: «χαρτιά», γλώσσα, εργασία, υγεία, έμφυλη βία, στέγαση και συμμετοχή.

Στο πλαίσιο του παρόντος κειμένου θα παρουσιαστούν βασικές διαστάσεις ενός Ολοκληρωμένου Σχεδίου Δράσης για την κοινωνική ένταξη των μεταναστριών στην Ελλάδα,¹ το οποίο συνιστά εργαλείο κατευθύνσεων για το σχεδιασμό μεσοπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων μέτρων πολιτικής με μέριμνα για τη συμμετοχή Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων και ομάδων συνηγορίας που υποστηρίζουν ή δρουν υπέρ των μεταναστών/τριών. Επίσης, θα παρουσιαστούν προτάσεις για την ένταξη της οπτικής του φύλου (*gender mainstreaming*) στις πολιτικές μετανάστευσης και κοινωνικής ένταξης, καθώς και για συγκεκριμένα πεδία – κλειδιά. Για την εκπόνηση του Σχεδίου Δράσης αξιοποιήθηκαν ποσοτικά ευρήματα της έρευνας, ποιοτικά στοιχεία από τις βιογραφικές συνεντεύξεις με μετανάστριες και προτάσεις των ίδιων των μεταναστριών, των εκπροσώπων της κοινωνίας των πολιτών, του γυναικείου - φεμινιστικού χώρου καθώς και των αρμόδιων δημόσιων φορέων, κυβερνητικών και μη οργανώσεων που συμμετέχουν στις διαδικασίες ένταξης, οι οποίες αναδύθηκαν από τις ομάδες εστιασμένης συζήτησης. Επίσης, ελήφθησαν υπόψη και αξιοποιήθηκαν προτάσεις πολιτικής που έχουν υποβληθεί σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο από αρμόδιους φορείς ή ΜΚΟ καθώς και δόκιμα εργαλεία άσκησης πολιτικών ένταξης που στηρίζονται στην προσέγγιση της «διττής στρατηγικής» (δηλαδή στο σχεδιασμό και την υλοποίηση θετικών δράσεων παράλληλα με την ένταξη της διάστασης του φύλου σε όλες τις επιμέρους πολιτικές).

---

1. Το Ολοκληρωμένο Σχέδιο Δράσης εκπονήθηκε στο πλαίσιο του έργου ΕΚΤ/ΥΠΕΣ «Γυναικεία μετανάστευση στην Ελλάδα» / FEMINT_GR που υλοποιήθηκε από το ΕΚΚΕ, το ΚΓΜΕ - Διοτίμα και το Τμήμα Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου. Στην ομάδα εργασίας συμμετείχαν οι Παντελίδου - Μαλούτα Μάρω, Βουγιούκα Άννα, Λιάπη Μαρία, Θελερίτη Μαρία και Ζέης Θωδωρής.

2. Νομική ένταξη ή «χαρτιά»

Ο σχεδόν δεκαπενταετής πρώτος κύκλος της μεταναστευτικής πολιτικής και η προσπάθεια εναρμόνισης της εθνικής νομοθεσίας με τις ευρωπαϊκές κατευθύνσεις,² παρομοιάζει με ένα εκκρεμές που κινείται από το δόγμα της «μηδενικής μετανάστευσης» - κυρίαρχο στην Ευρώπη από τα τέλη του '80 - προς αυτό της «επιλεκτικής μετανάστευσης», στο οποίο φαίνεται να κατατείνει πανευρωπαϊκά η διαχείριση της οικονομικής μετανάστευσης. Πρόκειται για μια προσπάθεια αξιοποίησης της εποχικής και επιλεκτικής μετανάστευσης στη βάση συγκεκριμένων αναπτυξιακών στρατηγικών και δημογραφικών αναγκών, ενώ την ίδια στιγμή η λεγόμενη «λαθρομετανάστευση» αντιμετωπίζεται με μηδενική ανοχή. Οι νομοθετικές εξελίξεις, ανεξάρτητα από τους διακηρυγμένους στόχους, υπονομεύτηκαν από την ιστορικά δομική ανεπάρκεια των ελληνικών διοικητικών υπηρεσιών (ΟΑΕΔ αρχικά, Δήμοι - Περιφέρειες στη συνέχεια) και από την κυριαρχία της εισπρακτικής λογικής. Δεδομένα τα οποία οδήγησαν σε διάψευση των προβλέψεων.

Ιδιαίτερη αναφορά θα πρέπει να γίνει στη τομή που επιχειρήθηκε στο Δίκαιο της Ιθαγένειας, με τον Νόμο 3838 του 2010, και στη ρωγμή στην επί δεκαετίες αποκλειστικότητα του Δικαίου του Αίματος, με την εισαγωγή του Δικαίου του Εδάφους, γεγονός που θα είχε σημαντικές συνέπειες στην αντιμετώπιση των μεταναστών/τριών πρώτης και δεύτερης γενιάς από την ελληνική Πολιτεία. Ο Νόμος προκάλεσε μεγάλη συζήτηση ήδη από την κατάθεσή του προς ψήφιση και συνεχίζει να απασχολεί, ιδιαίτερος μετά την απόφαση 460/2013 του Δ'

---

2. Ενδεικτικά: Ν.3386/2005 Είσοδος, διαμονή και κοινωνική ένταξη υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελληνική Επικράτεια, Ν. 3613/2007 Βελτιώσεις στο Ν. 3386/2005 για άδειες διαμονής δεκαετούς διάρκειας, καθεστώς οικογενειακής επανένωσης, πρόσβαση στην αγορά εργασίας, καταπολέμηση άτυπης εργασίας, κ.λπ., Ν. 3731/2008 Διευκόλυνση συνθηκών παραμονής και εργασίας ορισμένων εποχιακά εργαζομένων μεταναστών/τριών, Ν. 3801/2009 Πρόσβαση στην απασχόληση, Ν. 3846/2010 Διατάξεις για περιορισμό της «παράνομης απασχόλησης» μεταναστών/τριών, και προβλέψεις κυρώσεων, κ.λπ., Ν. 3907/2011 Προσαρμογή ελληνικής νομοθεσίας στην Οδηγία 2008/115/ΕΚ, Ν. 3875/2010 Κύρωση και εφαρμογή Σύμβασης ΗΕ κατά του Διεθνικού Οργανωμένου Εγκλήματος και ποινικές διαδικασίες σχετικά με αρωγή στα θύματα trafficking, κ.λπ.

Τμήματος του Συμβουλίου Επικρατείας που έκρινε ότι δέκα άρθρα του νόμου (1α, 14-21 και 24) είναι ανίσχυρα ως αντιβαίνοντα σε θεμελιώδεις διατάξεις του Συντάγματος.

Τα σημεία που χαρακτηρίζουν την απόφαση του ΣτΕ είναι: α) η πρόσληψη του έθνους ως αυτοδύναμου νομικού γεγονότος – διάφορου του λαού – που πραγματώνεται μέσω του Συντάγματος, β) η αναγωγή του Δικαίου του Αίματος σε Συνταγματική Αρχή, γ) η εκτίμηση ότι μόνο εξατομικευμένη κρίση περί της «συνείδησης» του αιτούντος την ελληνική ιθαγένεια μπορεί να του δώσει μια θέση στον ελληνικό λαό, εφόσον πληροί προϋποθέσεις σημαντικότερες των πέντε ετών παραμονής των γονέων και έξι ετών φοίτησης σε ελληνικό σχολείο, και δ) η αντίληψη ότι εφόσον και στις αυτοδιοικητικές εκλογές το διακύβευμα είναι η δημόσια εξουσία, το δικαίωμα συμμετοχής περιορίζεται αποκλειστικά στους πολίτες (Χριστόπουλος, 2011). Το ΣτΕ περιβάλλει με κύρος νομοθετικού κειμένου μια παρωχημένη ερμηνεία περί έθνους, αγνοώντας ότι είναι έννοια υπό διαπραγμάτευση και «...αντικαθιστά νομικές, ιστορικές, πολιτικές, κοινωνικές, εδαφικές και συνειδησιακές παραμέτρους της έννοιας «συνανήκειν» με την αναζήτηση «γνησίων δεσμών» με το έθνος.» (Αναγνωστοπούλου, Κουλούρη και Λιάκος, 2013). Επιπλέον, στην απόφαση του ΣτΕ εντοπίζονται αντιφάσεις. Το δικαστήριο θεωρεί ότι οι πολίτες Τρίτων Χωρών δεν μπορούν να ψηφίζουν στις δημοτικές εκλογές, ενώ οι πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης μπορούν, στη βάση μιας συλλογιστικής που δεν είναι κατανοητή και τεκμηριωμένη. Αρνείται το δικαίωμα των παιδιών, που ζουν στη χώρα και δεν έχουν γνωρίσει άλλη έννοια πατρίδας, τη δυνατότητα να είναι Έλληνες. Τέλος η απόφαση του ΣτΕ δεν θέτει εν αμφιβόλω τη δυνατότητα πολιτογράφησης των ενηλίκων, αλλά των τέκνων τους, δυναμιτίζοντας στην πράξη ακόμα περισσότερο την ιδέα της συμβίωσης Ελλήνων και ξένων, αλλά και την αρμονική κοινωνική συμβίωση γενικώς.

Σύμφωνα με το Συνήγορο του Πολίτη, η κρίση περί συνταγματικότητας ή μη διατάξεων του Ν. 3838/2010, δεν επηρεάζει σε καμία περίπτωση την ισχύ του εν λόγω νόμου, ο οποίος εξακολουθεί να εφαρμόζεται απαρέγκλιτα από τις αρμόδιες υπηρεσίες. Μάλιστα ο Συνήγορος του Πολίτη ενημερώνει δήμους και αποκεντρωμένες διοικήσεις ότι «οφείλουν να εφαρμόζουν τον ισχύοντα νόμο περί ιθαγένειας μέχρι αυτός να τροποποιηθεί ή να αντικατασταθεί από άλλη ρύθμιση», και

προειδοποιεί τις υπηρεσίες ότι *«κάθε απόκλιση θα ήταν παράνομη ή και αξιόποινη, ενώ τυχόν εγκύκλιος δεν απαλλάσσει από την ευθύνη»*.³

Στο επίπεδο της βιωματικής εμπειρίας, η ιδιαίτερη σημασία του νομικού καθεστώτος για την ένταξη των μεταναστριών αναγνωρίζεται ακόμα και όταν δεν αποτελεί πρόβλημα (π.χ. στην περίπτωση των ομογενών). Το ζήτημα των «χαρτιών» αναδεικνύεται συστηματικά ως κομβικό στοιχείο για την εκπλήρωση του συνόλου σχεδόν των λόγων στη βάση των οποίων το κοινωνικό υποκείμενο απέκτησε την «ιδιότητα - ταυτότητα» της μετανάστριας. Αποτελούν προϋπόθεση για οικονομική και επαγγελματική εξασφάλιση, δημιουργία οικονομικού αποθέματος για το μέλλον, προσωπική και οικογενειακή ευημερία, κοινωνική ένταξη και πρόσβαση σε κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά αγαθά και δικαιώματα. Το νομικό καθεστώς μπορεί να είναι πολλαπλά προβληματικό, ακόμη και σε σχέση με την άδεια παραμονής στο πλαίσιο της οικογενειακής επανένωσης, ενώ η έλλειψη «χαρτιών» – νομιμοποιητικών εγγράφων – περιορίζει την ελεύθερη μετακίνηση των μεταναστριών, προσβάλλει την αξιοπρέπειά τους και οδηγεί σε αδυναμία επαφής με την οικογένεια και τον τόπο καταγωγής.

Με το νομικό καθεστώς σχετίζεται και η δριμυία κριτική που ασκούν οι μετανάστριες τόσο στην κεντρική δημόσια διοίκηση, όσο και την τοπική αυτοδιοίκηση –τους Δήμους– διότι θεωρούν ότι οι αρμόδιοι υπάλληλοι όχι μόνο δεν τις ενημερώνουν σωστά, αλλά επιπλέον τις υποτιμούν βαθιά, επειδή δεν γνωρίζουν τη γλώσσα ή επειδή προέρχονται από κοινωνίες που δεν θεωρούνται «αναπτυγμένες». Η γενικευμένη αίσθηση που μεταφέρεται από την πλευρά της δημόσιας διοίκησης είναι ότι η εξυπηρέτηση των μεταναστών συνιστά «χάρη» και όχι «αρμοδιότητα» και ευθύνη της διοίκησης. Συχνά οι σχέσεις με την αρμόδια υπηρεσία των Δήμων είναι τεταμένες λόγω της δυσπιστίας και της έλλειψης εμπιστοσύνης εκ μέρους των μεταναστών/τριών απέναντι στη διοίκηση, και της ανισότιμης μεταχείρισης, των διακρίσεων, και, σε αρκετές περιπτώσεις, του (θεσμικού) ρατσισμού εκ μέρους των υπαλλήλων.

---

3. Βλέπε ιστοσελίδα Συνηγούρου του Πολίτη: <http://www.synigoros.gr/?i=foreigner.el.omogeneis-egkyklioι.56663> Εγκύκλιοι ΥΠΕΣ σχετικά με τον Ν. 3838/2010 (Πρόσβαση 23/07/2013).

Η νομική υπόσταση και η εν τοις πράγμασι αποδοχή των μεταναστριών από την ελληνική κοινωνία και πολιτεία, με επίκεντρο, αλλά όχι μόνο, «τα χαρτιά», είναι μακράν το σημαντικότερο ζήτημα που οι ίδιες διακρίνουν ως προς την ένταξή τους, και τη συμμετοχή στις κοινωνικές και πολιτικές διαδικασίες. Η απουσία αυτόνομου, ανεξάρτητου νομικού καθεστώτος είναι η πιο σοβαρή πρόκληση και το μεγαλύτερο εμπόδιο που αντιμετωπίζουν οι μετανάστριες στην κοινωνική τους ένταξη, διότι οδηγεί σε εξάρτηση από το σύζυγο, τον εργοδότη ή και το κράτος. Το γεγονός αυτό τις καθιστά ευάλωτες και παρεμποδίζει την πρόσβασή τους σε θεμελιώδη δικαιώματα.

Η νομιμότητα, και η αίσθηση που τη συνοδεύει είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την κοινωνική ένταξη και τη συμμετοχή, η οποία συνιστά ουσιαστική ένδειξη ένταξης. Τις σχέσεις των μεταναστών/μεταναστριών με την πολιτεία θα πρέπει να τις διέπει ένα σαφές και προσεγγίσιμο νομικό πλαίσιο, ενώ απαραίτητη και αδιαπραγμάτευτη προϋπόθεση είναι η διασφάλιση σταθερής και συνεχούς νομικής υπόστασης για τις μετανάστριες, η άρση της επισφάλειας και του καθεστώτος «απονομιμοποίησης» που τις καθιστά αόρατες και χωρίς δικαιώματα ή τις εγκλωβίζει σε μια ιδιότυπη και «υποτελή ένταξη». Δεν νοείται, εξάλλου, ένταξη στον κοινωνικό ιστό, όταν τα άτομα δεν έχουν ελευθερία μετακίνησης, ενώ κεφαλαιώδες ζήτημα που έχει αντιμετωπιστεί αποσπασματικά, είναι και το ζήτημα των παιδιών. Οι μετανάστριες βιώνουν και καταθέτουν εμπειρίες αποκλεισμού και θεσμικής αγνόησης των δικαιωμάτων των παιδιών τους, με τη μη αναγνώριση της ιθαγένειας των παιδιών να συνιστά μορφή άρνησης της αναγνώρισης δικαιωμάτων και διακριτική μεταχείριση, που λειτουργεί ανασχετικά ως προς την ένταξη και υπονομεύει την αίσθηση του ανήκειν. «Υποτελής ένταξη» παρατηρείται και στην περίπτωση μεταναστριών με «χαρτιά», που καταβάλλουν φόρους και εισφορές, χαίρουν παροχών του κράτους πρόνοιας, αλλά στερούνται δικαιώματος ψήφου και πολιτικών δικαιωμάτων. Ειδικά σε αυτόν τον τομέα, οι πολλαπλές διακρίσεις που δομούν τις μετανάστριες ως δυνητικά πολιτικώς δρώντα υποκείμενα είναι συχνά αζεπέραστες.

Συνεπώς απαιτείται πρωτίστως έμπρακτη διασφάλιση της ισότιμης μεταχείρισης και του σεβασμού της ανθρώπινης υπόστασης, κρίσιμου παράγοντα για την κοινωνική ένταξη και την ηθική νομιμοποίηση του κράτους, των νόμων και της οργανωμένης κοινωνίας. Σε αυτό

συμπεριλαμβάνονται εκστρατείες καταπολέμησης του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και του σεξισμού, αλλά και μακροπρόθεσμοι σχεδιασμοί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού συστήματος. Επίσης, απαιτούνται αποτελεσματικές υπηρεσίες που θα λαμβάνουν μέτρα και θα αξιολογούν την έμφυλη διάσταση του αποκλεισμού στηρίζοντας την ένταξη και την ανάπτυξη της αίσθησης του ανήκειν και καταπολεμώντας τον ιδιότυπο διοικητικό αποκλεισμό, που υφίστανται οι μετανάστριες. Για το σκοπό αυτό πολύτιμα εργαλεία είναι η επιμόρφωση των στελεχών των φορέων που εξυπηρετούν μετανάστες/τριες, και η ενίσχυση του θεσμού των Συμβουλίων Ένταξης Μεταναστών (ΣΕΜ). Η καλή σχέση με εκπροσώπους των αρμόδιων αρχών τόσο της κεντρικής διοίκησης, όσο και της τοπικής αυτοδιοίκησης, αποτελεί προϋπόθεση για την ομαλή ένταξη των μεταναστριών στον κοινωνικό ιστό. Οι μετανάστριες, προερχόμενες συχνά από κοινωνίες με βαθύτατα πατριαρχικά συστήματα έμφυλων σχέσεων, χρειάζονται υποστήριξη και ενδυνάμωση για την παρουσία τους στο δημόσιο χώρο. Επομένως, παράλληλα με το ΣΕΜ, είναι αναγκαίο σε επίπεδο Δήμου να προβλεφθεί και συμβουλευτική μονάδα στήριξης των μεταναστριών. Στη βάση αυτή, προτείνονται επίσης τα εξής για τη διευκόλυνση της νομικής ένταξης των μεταναστριών:

- Χορήγηση αυτόνομου νομικού καθεστώτος σε όλες τις μετανάστριες ανεξαρτίτως του λόγου παραμονής στη χώρα ή και του τύπου αδειάς που αιτούνται. Μόνο το αυτόνομο νομικό καθεστώς σέβεται τα ατομικά δικαιώματα και εναρμονίζεται με τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα.
- Συνεχής βελτίωση του καθεστώτος αδειών παραμονής, με έμφαση στο θέμα των απαραίτητων ενσήμων και στη μείωση των παραβόλων.
- Μείωση του απαιτούμενου αριθμού ενσήμων για την ανανέωση του βιβλιαρίου υγείας και ανανέωση της άδειας παραμονής με επίδειξη του ισχύοντος βιβλιαρίου.
- Διασφάλιση πλήρους πρόσβασης των μεταναστριών «χωρίς χαρτιά» σε θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα και διαδικασίες για τη διευθέτηση του νομικού τους καθεστώτος.
- Έμπρακτη κατοχύρωση της χορήγησης της ιθαγένειας στους μετανάστες δεύτερης γενιάς.
- Κατοχύρωση της πολιτικής συμμετοχής στις εκλογές για την αυτοδιοίκηση με δικαίωμα εκλέγειν και εκλέγεσθαι για μετανάστες/με-

τανάστριες που διαμένουν νόμιμα στην Ελλάδα περισσότερα από πέντε χρόνια.

3. Εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας και εκπαίδευση

Όπως αναγνωρίστηκε από το σύνολο σχεδόν των γυναικών που συμμετείχαν στην έρευνα, η γνώση της γλώσσας συνιστά σημαντικό πόρο για την κοινωνική ένταξη και είναι μία από τις πρώτες δυσκολίες που πρέπει να αντιμετωπίσουν μετανάστες και μετανάστριες όταν φθάνουν στην Ελλάδα προκειμένου να συνδιαλλαγούν με τους γηγενείς και να ενταχθούν στην αγορά εργασίας. Η δυνατότητα εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας μέσω τυπικών διαδικασιών κατάρτισης ή συναφών προγραμμάτων είναι εξαιρετικά περιορισμένη για την πλειονότητα των μεταναστριών για μια σειρά λόγους (π.χ. απουσία σχετικής πληροφόρησης, ανεπάρκεια υφιστάμενων προγραμμάτων, καταβολή υψηλών διδάκτρων, πρωινές ώρες διεξαγωγής μαθημάτων, περιορισμένη ή μηδενική πρόσβαση μεταναστριών που απασχολούνται στον οικιακό τομέα, κ.λπ.). Εξαιτίας αυτών των λόγων, η πλειονότητα των μεταναστριών είναι αυτοδίδακτες και επινοούν ή αξιοποιούν ποικίλες μεθόδους για να μάθουν τη γλώσσα και να αναβαθμίσουν το επίπεδό τους - μέσω της συναλλαγής με εργοδότες και συναδέλφους, της καθημερινής επαφής με τα παιδιά τους που διδάσκονται τη γλώσσα στο σχολείο, της τηλεόρασης, της υποστήριξης από ομοεθνείς και φίλους που γνωρίζουν τη γλώσσα, της παρακολούθησης μαθημάτων σε μεταναστευτικούς συλλόγους ή ΜΚΟ που υποστηρίζουν μετανάστες κ.λπ. Σε μεγάλο βαθμό η πρόσβαση των μεταναστριών στα σχετικά προγράμματα γλώσσας, κατάρτισης ή επιμόρφωσης καθορίζεται από τις συνθήκες ζωής και εργασίας και την οικογενειακή τους κατάσταση. Οι εργαζόμενες μονογονείς χωρίς υποστηρικτικό δίκτυο και οι μετανάστριες που απασχολούνται ως εσωτερικές στον οικιακό τομέα δεν έχουν καθόλου πρόσβαση σε συναφή προγράμματα. Ένα άλλο αίτημα των μεταναστριών, ιδιαιτέρως των Αλβανίδων, που συναρτάται με τη γλώσσα και την εκπαίδευση των μεταναστών/τριών δεύτερης γενιάς, είναι η επαφή των παιδιών με την κουλτούρα της χώρας τους και κυρίως η σχέση τους με τη μητρική γλώσσα. Έχοντας βιώσει ρατσισμό και βαθιά απαξίωση για την ταυτότητά τους, οι μετανάστες/τριες

δεύτερης γενιάς συχνά αρνούνται ή υποκρύπτουν την καταγωγή τους προκειμένου να ενταχθούν στην κοινωνία υποδοχής.

Η άγνοια της γλώσσας επηρεάζει αρνητικά την ένταξη στην αγορά εργασίας και κυρίως τη δυνατότητα των μεταναστριών να απασχοληθούν σε εξειδικευμένες θέσεις εργασίας, όπου απαιτούνται υψηλές γλωσσικές δεξιότητες. Αλλά ακόμη και εκεί όπου δεν είναι πρόδηλη η ανάγκη καλής γνώσης της γλώσσας (π.χ. οικιακή εργασία) η σχετική υστέρηση είναι πολλαπλά επιβαρυντική. Ταυτοχρόνως, επειδή οι μετανάστριες δεν έχουν τη δυνατότητα ή δεν είναι σε θέση να αναγνωρίσουν τα τυπικά εκπαιδευτικά τους προσόντα ή την προγενέστερη επαγγελματική τους εμπειρία, δεν έχουν πρόσβαση και δεν μπορούν να ενταχθούν στην αγορά εργασίας σε θέσεις αντίστοιχες με τα προσόντα και την εμπειρία τους. Δεν έχουν δηλαδή ισότιμες ευκαιρίες ένταξης, ούτε διευκολύνονται για να αξιοποιήσουν το εκπαιδευτικό τους κεφάλαιο. Η απαξίωση των προσόντων των μεταναστριών οδηγεί σε υποτίμηση του πολιτισμικού και εκπαιδευτικού τους κεφαλαίου και σε καθοδική κοινωνική κινητικότητα μέσω της απασχόλησης σε ανειδίκευτες θέσεις εργασίας. Η διαδικασία αυτή ενεργοποιείται από την απουσία (επαρκών) γλωσσικών δεξιοτήτων και σε μεγάλο βαθμό παγιώνεται μέσω της μη αναγνώρισης των τίτλων ή της εμπειρίας τους, καθώς και του αποκλεισμού τους από ενεργητικές πολιτικές ένταξης και κατάρτισης, ιδιαίτερος όσων στοχεύουν στο σύνολο του πληθυσμού και όχι μόνο σε μετανάστες και μετανάστριες (Vougioukas, Liapi, 2013). Από την άλλη πλευρά, η απαξίωση του εκπαιδευτικού κεφαλαίου, υπό προϋποθέσεις, ιδιαίτερος κατά την αρχική φάση της μετανάστευσης, συνιστά στρατηγική εύρεσης εργασίας στον οικιακό τομέα και στον τομέα φροντίδας, ο οποίος συνιστά σημείο εισόδου στην αγορά εργασίας και παρά τη σχετική μείωση της ζήτησης, συνεχίζει να αποτελεί τομέα απασχόλησης υψηλού ποσοστού μεταναστριών (Λιάπη, 2009, σελ. 169 -174).

Η εκμάθηση της γλώσσας και η δημιουργία δικτύου αποκεντρωμένων δομών διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας με ανοιχτή πρόσβαση σε όλους και όλες συνιστούν ουσιώδεις όρους για την ένταξη των μεταναστριών στην κοινωνία και την αγορά εργασίας. Παράλληλα, θα πρέπει να υπάρχει πρόβλεψη για υποστηρικτικά μέτρα και πολιτικές για την άρση του θεσμικού και κοινωνικού στιγματισμού. Οι διαδικασίες εκμάθησης και τελειοποίησης της γλώσσας, τα μαθήματα ιστο-

ρίας και πολιτισμού, η δημιουργία δομών ανταλλαγής απόψεων για θέματα επικαιρότητας κ.λπ., θα πρέπει να χωροθετηθούν σε τοπικό επίπεδο, διασφαλίζοντας και τη δημιουργική απασχόληση των παιδιών, ώστε να είναι προσιτά στις μετανάστριες μητέρες. Συνιστούν απόλυτες προτεραιότητες για την ένταξη των μεταναστριών, αλλά και τη δυνατότητά τους να λειτουργήσουν ως γονείς που είναι σε θέση να παρακολουθήσουν τις επιδόσεις των παιδιών τους στο σχολείο - γεγονός που σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας συμβάλλει στην ενδυνάμωση των μεταναστριών και την τόνωση της αυτοπεποίθησής τους. Επιπλέον, προτείνονται τα εξής:

- Διασφάλιση και προώθηση της ίσης πρόσβασης στην πληροφόρηση για αρμόδιους φορείς διδασκαλίας της γλώσσας, εκπαίδευσης/κατάρτισης και συναφή προγράμματα.
- Δωρεάν μαθήματα γλώσσας για όλες τις μετανάστριες και σχεδιασμός ευέλικτων προγραμμάτων (μέσω διαδικτύου ή ραδιοτηλεοπτικών εκπομπών) προκειμένου να διασφαλιστεί η πρόσβαση και συμμετοχή του συνόλου των μεταναστριών και ιδιαίτερως των οικιακά εργαζόμενων.
- Εξατομίκευση των σχετικών προγραμμάτων με βάση το εκπαιδευτικό και επαγγελματικό προφίλ και τη διαφορετικότητα των γυναικών και εκπόνηση ειδικών προγραμμάτων για τις νεοεισερχόμενες μετανάστριες.
- Αποκέντρωση των προγραμμάτων εκμάθησης της γλώσσας προκειμένου να διασφαλιστεί η ισότιμη πρόσβαση σε επίπεδο χώρας, και συνεργασία των ΟΤΑ και των εκπαιδευτικών φορέων με ΜΚΟ που υποστηρίζουν μετανάστριες προκειμένου να ενισχυθούν οι δεξιότητες των γυναικών.
- Κατοχύρωση του δικαιώματος των μεταναστών/τριών δεύτερης γενιάς να μαθαίνουν τη μητρική τους γλώσσα και ενίσχυση των σχετικών κοινοτήτων, φορέων ή προγραμμάτων.
- Παροχή συμβουλευτικών και υποστηρικτικών υπηρεσιών με στόχο την εργασιακή ένταξη των μεταναστριών και την ενημέρωσή τους για εργασιακά τους δικαιώματα.

Από την οπτική του φύλου, η καθοδική κοινωνική κινητικότητα σημαντικού αριθμού μορφωμένων και εξειδικευμένων μεταναστριών που αναγκάζονται να απασχοληθούν ως ανειδίκευτες εργάτριες σε επισφαλείς θέσεις εργασίας ή να παραμείνουν σε στερεοτυπικά επαγ-

γέλιμα αποτελεί σημαντικό κενό των υφιστάμενων μεταναστευτικών πολιτικών με αρνητικές επιπτώσεις στην κοινωνική τους ένταξη. Η αναγνώριση επαγγελματικών δεξιοτήτων και εκπαιδευτικών τίτλων θα συμβάλλουν στην αρμονική ένταξη των μεταναστριών και θα διευκολύνουν τη συμμετοχή τους σε κοινωνικούς, συνδικαλιστικούς κ.ά. φορείς. Η πολιτεία οφείλει να διευκολύνει τη σχετική αναγνώριση και, παράλληλα, να ενθαρρύνει τη συμμετοχή μεταναστριών σε προγράμματα επιμόρφωσης, απόκτησης νέων δεξιοτήτων κ.λπ., εισάγοντας και θετικά μέτρα. Ειδικότερα προτείνονται τα εξής:

- Κατοχύρωση ισότιμης πρόσβασης σε όλες οι μετανάστριες, ανεξαρτήτως νομικού καθεστώτος, σε ειδικά προγράμματα κατάρτισης που συμβάλλουν στην πρόσβαση στην αγορά εργασίας.
- Ανάπτυξη κατάλληλων και καινοτόμων μεθόδων για την αναγνώριση και την αναβάθμιση των υφιστάμενων προσόντων και δεξιοτήτων των μεταναστριών (π.χ. διαπολιτισμικών ικανοτήτων, ευελιξίας, κινητικότητας, κ.λπ.), με βάση το εκπαιδευτικό και επαγγελματικό τους προφίλ.
- Συνεργασία με εργοδοτικές ενώσεις, ομοσπονδίες εργαζομένων, σχεδιαστές πολιτικών, φορείς εκπαίδευσης και κατάρτισης, κ.λπ. προκειμένου να καταπολεμηθεί ο κοινωνικός και οικονομικός αποκλεισμός των μεταναστριών.

4. Απασχόληση και ένταξη στην αγορά εργασίας

Οι στρατηγικές ένταξης των μεταναστριών ποικίλουν καθώς εξαρτώνται από μια σειρά παραμέτρους οι οποίες καθορίζουν το είδος και τον τύπο απασχόλησης, το ωράριο, το κατά πόσον η εργασία θα είναι ανειδίκευτη ή εξειδικευμένη, άτυπη ή τυπική, κ.ο.κ. Συχνά επιλέγεται μια θέση εργασίας με απαξιωμένο εργασιακό προφίλ επειδή προσφέρει καλύτερη αμοιβή, ευέλικτες ώρες εργασίας ή διευκολύνει την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας. Άλλοτε επιλέγεται το αντίθετο. Οι στρατηγικές που υιοθετούνται συνδέονται επίσης με την οικογενειακή κατάσταση και τους στερεοτυπικούς έμφυλους ρόλους των γυναικών, το εκπαιδευτικό κεφάλαιο και τις δεξιότητές τους, τις οποίες συχνά επιδιώκουν να αξιοποιήσουν προκειμένου να ενταχθούν στην αγορά εργασίας διασφαλίζοντας καλύτερες συνθήκες απασχόλησης. Σε

γενικές γραμμές, η σχέση των γυναικών με την αγορά εργασίας καθορίζεται από διαρκή κίνηση, ρευστότητα και αναζήτηση, συνιστώντας από μια άποψη τυπική έκφραση μιας δυναμικής γενιάς νέων μεταναστριών. Συνοψίζοντας τα δεδομένα, που προέκυψαν στο πλαίσιο της έρευνας, επισημαίνουμε τα εξής:

Στενά συνδεδεμένη με την ένταξη στην αγορά εργασίας είναι η ισότιμη πρόσβαση στην πληροφόρηση για θέσεις εργασίας, δικαιώματα και κοινωνικές παροχές. Αυτό που καταγράφηκε από την εμπειρία των μεταναστριών είναι η μεγάλη δυσκολία στον εντοπισμό πηγών πληροφόρησης και η περιορισμένη βούληση συνδρομής τόσο από αρμόδιους φορείς της πολιτείας, όσο και από τις μεταναστευτικές κοινότητες. Η πλειονότητα των μεταναστριών αντλούν και στηρίζουν την ενημέρωσή τους στις επαφές με συγγενείς ή φίλους και στις εφημερίδες της κοινωνίας υποδοχής.

Η ένταξη των μεταναστριών στην αγορά εργασίας γίνεται με δυσμενείς όρους που συνεπάγονται υψηλά ποσοστά απασχόλησης στον άτυπο τομέα, απαξίωση γνώσεων και δεξιοτήτων (*deskilling*), εργασιακή επισφάλεια, χαμηλές αμοιβές, απλήρωτη υπερωριακή απασχόληση, κακές εργασιακές συνθήκες και μη κατοχύρωση των ασφαλιστικών δικαιωμάτων. Οι έμφυλες ανισότητες και η διακριτική μεταχείριση στην αγορά εργασίας είναι ακόμα πιο οξυμένες για τις μετανάστριες που είναι μονογονείς ή έχουν μεταναστεύσει αυτόνομα. Η αδήλωτη εργασία, σε συνδυασμό με το κόστος αγοράς των ενσήμων για εξασφάλιση και διατήρηση της άδειας εργασίας μειώνει ακόμη περισσότερο τις ήδη χαμηλές αποδοχές, ενώ η αύξηση της ανεργίας των συζύγων θέτει αυξημένες απαιτήσεις στις μετανάστριες που αναλαμβάνουν κατ' αποκλειστικότητα το ρόλο του τροφοδότη (*breadwinner*) της οικογένειας - συχνά και στη χώρα καταγωγής και στη χώρα διαμονής. Η υποχρέωση αγοράς των απαιτούμενων ενσήμων σε συνθήκες οξείας ανεργίας επιβαρύνει τον οικογενειακό προϋπολογισμό δημιουργώντας ανασφάλεια για το μέλλον και την κατοχύρωση δικαιώματος συνταξιοδότησης. Η μη καταβολή των ενσήμων εκ μέρους των εργοδοτών και οι συστηματικές παραβιάσεις της σχετικής νομοθεσίας επηρεάζουν αρνητικά τη δυνατότητα νομικής ένταξης των μεταναστριών και τις κατευθύνουν σε λύσεις που τις επιβαρύνουν ακόμα περισσότερο οικονομικά (π.χ. αυτασφάλιση). Η εισφοροδιαφυγή είναι ζήτημα που επιλύεται από τις ίδιες τις μετανάστριες κυρίως και δευτερευόντως από τους εργοδότες.

Στην προσπάθειά τους να ενταχθούν στην απασχόληση, οι μετανάστριες αναπτύσσουν υψηλές δεξιότητες προσαρμοστικότητας και ευελιξίας. Παρατηρείται μεγάλη κινητικότητα και αλλαγή θέσεων εργασίας, αλλά και τομέων οικονομίας, ενώ η επιδίωξη για τη βελτίωση της θέσης και των συνθηκών εργασίας είναι διαρκής. Μέσω της διάγνωσης των αναγκών της αγοράς ή εξειδικευμένων θυλάκων της, (π.χ. μεταναστευτικός τύπος, ΜΜΕ με ξενόγλωσσες εκπομπές), οι μετανάστριες δημιουργούν νέες θέσεις εργασίας, συμβάλλοντας αποφασιστικά στη ανάδειξη των προβλημάτων των μεταναστών στο δημόσιο λόγο. Προκειμένου να αντισταθμίσουν τις σημαντικές απώλειες σε εκπαιδευτικό και πολιτισμικό κεφάλαιο, οι μετανάστριες αξιοποιούν τον εθελοντικό τομέα για να διευρύνουν τις επαγγελματικές τους επιλογές ή και για να δημιουργήσουν εξαρχής νέες θέσεις εθελοντικής εργασίας οι οποίες παρέχουν δυνατότητα απασχόλησης στο πεδίο της ειδίκευσης ή των σπουδών τους, συσσωρεύοντας σημαντική εμπειρία που μπορεί να αξιοποιηθεί στο μέλλον (Βουγιούκας, Λιπί, 2013, σελ. 87-89).

Η μετανάστευση και η ένταξη στην αγορά εργασίας επιφέρουν και οφέλη και απώλειες για τις γυναίκες. Συνιστούν διαδικασίες και εμπειρίες που ενισχύουν την πολλαπλή εκμετάλλευση των γυναικών (στη βάση του φύλου, της καταγωγής, του εκπαιδευτικού κεφαλαίου, κ.λπ.), και, ταυτοχρόνως, συμβάλλουν αποφασιστικά στην ανεξαρτητοποίηση και χειραφέτηση των γυναικών, στον αυτοσεβασμό και κυρίως στη συνειδητοποίηση ότι η κατάσταση και η θέση τους δεν είναι ζήτημα προδιαγεγραμμένης πορείας και ως εκ τούτου μπορεί να αλλάξει. Στο πλαίσιο της μεταναστευτικής εμπειρίας παρατηρούνται αλλαγές στη δομή της οικογένειας (π.χ. μονογονεϊκές με τις γυναίκες ως αποκλειστικές τροφοδότριες), ενώ ο στερεοτυπικός αναπαραγωγικός ρόλος των γυναικών αμφισβητείται ή τίθεται σε νέα πλαίσια. Από την άλλη, η μετανάστευση των γυναικών, ιδιαιτέρως των γυναικών νεαρής ηλικίας, και η συμβολή τους στην επιβίωση της οικογένειας είναι στρατηγική που μακροχρόνια συμβάλλει στη διατήρηση της οικογένειας ως κοινωνικής μονάδας.

Τα μέτρα διευκόλυνσης, υποστήριξης και αναγνώρισης της επαγγελματικής υπόστασης θα πρέπει να στοχεύουν στην άρση των φαινομένων περιχαράκωσης και περιθωριοποίησης των μεταναστριών. Η κοινωνική ένταξη υπονομεύεται όταν οι μετανάστριες βιώνουν απαξίωση των προσόντων και δεξιοτήτων τους και απασχολούνται

ως ανειδίκευτο προσωπικό. Για την ενίσχυση της εργασιακής ένταξης των μεταναστριών προτείνονται συγκεκριμένα τα εξής:

- Υπογραφή της Διεθνούς Σύμβασης για την Προστασία των Δικαιωμάτων των Εργαζόμενων Μεταναστών και των Μελών των Οικογενειών τους.⁴
- Κατοχύρωση του δικαιώματος στην εργασία ανεξαρτήτως νομικού καθεστώτος για όλους/όλες τους/τις μετανάστες/τριες συμπεριλαμβανομένων των αιτούντων άσυλο και νομική προστασία των εργαζόμενων μεταναστριών απέναντι σε διακρίσεις, ανεξάρτητα από το νομικό καθεστώς.
- Συστηματική και έγκυρη ενημέρωση μεταναστών/τριών για εργασιακά και ασφαλιστικά δικαιώματα (μέσω σεμιναρίων, επιμορφώσεων, πολύγλωσσων εντύπων, κ.λπ.), τους κινδύνους παραπλάνησης από αγγελίες προσφοράς εργασίας, το ρόλο των συνδικαλιστικών οργανώσεων και τη δυνατότητα πολλαπλής υποστήριξής τους, καθώς και για την πρόληψη και αντιμετώπιση της σεξουαλικής παρενόχλησης στο χώρο εργασίας.
- Θετικά μέτρα για την ενίσχυση όλων των εργαζόμενων μεταναστριών και την καταπολέμηση των έμφυλων στερεοτύπων και διακρίσεων - και όσων στηρίζονται στην εθνικότητα/ εθνότητα και εμποδίζουν την πρόσβαση στην απασχόληση.
- Θετικά μέτρα και στοχευμένες πολιτικές για τις μετανάστριες που εργάζονται στον οικιακό τομέα προκειμένου να διασφαλιστεί η κατοχύρωση των δικαιωμάτων τους, η καταβολή ενσήμων, η πλήρης πρόσβαση σε κοινωνική ασφάλιση και συνταξιοδότηση, η συμμετοχή και εκλογή τους σε όργανα διοίκησης των σωματείων.
- Διαθεσιμότητα και προσβασιμότητα σε υπηρεσίες φροντίδας για εξαρτημένα μέλη του νοικοκυριού, προκειμένου να διευκολυνθεί η πρόσβαση των μεταναστριών στην απασχόληση.
- Αναγνώριση των προσόντων και δεξιοτήτων των μεταναστριών σε όλους τους τομείς οικονομίας και διασφάλιση ισότιμης πρόσβασης σε προγράμματα κατάρτισης και αναβάθμισης δεξιοτήτων ή απασχόλησης.

---

4. Υιοθετήθηκε 18/12/1990 με την Απόφαση 45/158 της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών. Έναρξη ισχύος: 01/07/2003 σύμφωνα με άρθρο 87 (1) http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?mtdsg_no=IV-13&chapter=4&lang=en

- Στατιστικά στοιχεία κατά φύλο για το μεταναστευτικό πληθυσμό στην απασχόληση προκειμένου να προσδιοριστούν τα κενά και να αναπτυχθούν ευαίσθητες ως προς το φύλο πολιτικές απασχόλησης και εργασιακής ένταξης.
- Ενίσχυση και αναβάθμιση των ελεγκτικών μηχανισμών και διασφάλιση της συνέργειας των συναφών υπηρεσιών για να αντιμετωπιστεί η εισφοροδιαφυγή και οι αυθαιρεσίες.
- Ενίσχυση του ρόλου των συνδικαλιστικών οργανώσεων προκειμένου να αυξηθεί η συμμετοχή των μεταναστριών, συνεργασία σε ευρωπαϊκό επίπεδο για να προστατευτούν τα δικαιώματα των μεταναστών/ μεταναστριών που εργάζονται στη χώρα και δικτύωση των δομών υποστήριξης.

5. Πρόληψη και καταπολέμηση της έμφυλης βίας κατά των μεταναστριών

Η βία κατά των μεταναστριών δεν αποτέλεσε εξαρχής διακριτό πεδίο των διερευνήσεων του έργου. Η μελέτη της, όμως, κρίθηκε σκόπιμη, αφενός, διότι προέκυψε ως ανάγκη στο πλαίσιο της ποιοτικής έρευνας και, αφετέρου, διότι συγκαταλέγεται μεταξύ των πεδίων που έχουν αναγνωριστεί ως πεδία κριτικής σημασίας για την κοινωνική ένταξη των μεταναστριών.

Η βία εναντίον των γυναικών τόσο εντός όσο και εκτός του οικογενειακού περιβάλλοντος συνιστά μία από τις βασικότερες και πιο εκτεταμένες διεθνώς μορφές προσβολής της οντότητας και της προσωπικότητας των γυναικών, αποτελώντας κυρίαρχη και δραματική έκφανση των σχέσεων εξουσίας ανάμεσα στα δύο φύλα. Μορφές της βίας κατά των γυναικών είναι η ενδοοικογενειακή βία, η βία που ασκείται στο χώρο εργασίας κυρίως ως σεξουαλική παρενόχληση, αλλά και κάθε είδος ψυχολογικός εξαναγκασμός λόγω φύλου, η καταναγκαστική πορνεία, η βία σε δημόσιο χώρο, κ.λπ. Οι οικονομικές μετανάστριες και οι πολιτικές πρόσφυγες υφίστανται τη μεγαλύτερη ενεργό καταπίεση. Σύμφωνα με τον ΟΗΕ συγκαταλέγονται στις ομάδες γυναικών που κινδυνεύουν περισσότερο να υποστούν βία. Συνιστούν μια ιδιαίτερα ευάλωτη ομάδα γυναικών, όχι μόνο λόγω της φυλής και του φύλου τους, αλλά και λόγω του ότι διασχίζουν σύνορα (γεωγραφικά, οικονο-

μικά, κοινωνικά, έμφυλα, ταξικά κ.ά.) και καθίστανται θύματα εκμετάλλευσης στο πλαίσιο ενός εκτεταμένου φαινομένου που αφορά στη σεξουαλική εκμετάλλευση και πορνεία των γυναικών, και συχνά αποτελεί αναπόσπαστη διάσταση της μεταναστευτικής εμπειρίας. Αν και οι βασικές μορφές έμφυλης βίας κατά των μεταναστριών (ενδοοικογενειακή, σεξουαλική παρενόχληση, *trafficking*) διαφέρουν ως προς τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τις επιπτώσεις τους, η διασύνδεσή τους συμβάλλει στην κατανόηση των παραλλαγών της βίας με βάση το φύλο, στην εμπάθυνση της γνώσης για τις διαστάσεις και τις συνέπειες, στη συγκρότηση ολοκληρωμένης προσέγγισης για την πρόληψη και στην ενιαία αντιμετώπιση των μορφών βίας κατά των μεταναστριών.

Η έμφυλη βία, όπως και τα υψηλά ποσοστά φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού των μεταναστριών, συνεχίζουν να είναι αόρατα στο πεδίο των πολιτικών ένταξης και μετανάστευσης και σε επίπεδο χώρας και σε επίπεδο Ε.Ε. Επίσης, επειδή δεν αναγνωρίζεται επαρκώς ο παράγοντας της εξάρτησης των γυναικών λόγω του νομικού καθεστώτος –από το σύζυγο στην περίπτωση της οικογενειακής συνένωσης, τον/την εργοδότη, ιδιαίτερος στον αρρυθμισμό οικιακό τομέα όπου απασχολείται υψηλό ποσοστό μεταναστριών και το κράτος για τις αιτούσες άσυλο ή τις πρόσφυγες, οι οποίες δεν έχουν δικαίωμα να εργαστούν– δεν λαμβάνονται τα αναγκαία εξειδικευμένα μέτρα. Τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν οι μετανάστριες κατά την πρόσβασή τους στην προστατευτική νομοθεσία και στη νομοθεσία για την ισότητα των φύλων, δεν συνδέονται αποκλειστικά με τις επισφαλείς εργασιακές συνθήκες. Δυσκολεύονται ή δεν έχουν δυνατότητα να αποκρύξουν και να απεμπλακούν από μια κατάσταση βίας, είτε αυτή προέρχεται από το σύντροφό τους, είτε προέρχεται από τον εργοδότη, διότι και στην περίπτωση αυτή το νομικό καθεστώς συνιστά κριτήριο - κλειδί.

Ειδικά η ενδοοικογενειακή βία αποκτά ιδιαίτερη σημασία στην περίπτωση των μεταναστριών, διότι οι γυναίκες που μεταναστεύουν εξαρτώμενες από τους συζύγους τους στο πλαίσιο της οικογενειακής επανένωσης είναι ιδιαίτερος ευάλωτες σε σωματική και ψυχολογική βία και κακοποίηση. Σύμφωνα με τα δεδομένα από τις βιογραφικές συνεντεύξεις που διενεργήθηκαν στο πλαίσιο του έργου, οι γυναίκες αποθαρρύνονται και δεν καταγγέλλουν τα περιστατικά βίας λόγω εμποδίων που αντιμετωπίζουν με τη γλώσσα, τις πιέσεις της οικογένειας, την απομόνωση, τις πολιτισμικές παραδόσεις ή και λόγω της

διακριτικής αντιμετώπισής τους εκ μέρους των υπεύθυνων διωκτικών αρχών. Επιπλέον, η πρόσβαση των μεταναστριών που δεν έχουν νομιμοποιητικά έγγραφα, σε δομές υποστήριξης και ξενώνες είναι εξαιρετικά δύσκολη, παρά το ότι σε πολλές περιπτώσεις έχουν μεταναστεύσει επειδή ακριβώς κινδυνεύουν ή έχουν βιώσει έμφυλη βία (βιασμούς κατά την περίοδο πολέμων, ακρωτηριασμό γεννητικών οργάνων, εξαναγκασμό σε γάμο, κ.λπ.). Ειδικά στις περιπτώσεις αυτές οι διατάξεις περί χορήγησης νόμιμου καθεστώτος θα πρέπει άμεσα να ενσωματώσουν τη σκοπιά του φύλου, ενώ η χορήγηση αδείας παραμονής για ανθρωπιστικούς λόγους οφείλει να συμπεριλάβει και την προστασία από την έμφυλη βία.

Οι γυναίκες είναι επίσης τα πρώτα θύματα της παράνομης εμπορίας ανθρώπων (*trafficking*) με σκοπό τη σεξουαλική εκμετάλλευση και εξαναγκάζονται στην πορνεία και στη συμμετοχή σε «υπηρεσίες σεξ». Ένα στοιχείο που θα πρέπει να προβληματίσει σοβαρά είναι το κατά πόσον οι αυξανόμενοι περιορισμοί που τίθενται στο πλαίσιο των μεταναστευτικών πολιτικών στην Ε.Ε. και στη χώρα μας περιορίζουν, με τη σειρά τους, τη δυνατότητα εισόδου των μεταναστριών στην Ελλάδα, στρέφοντας ολοένα και περισσότερες γυναίκες, που επιθυμούν να μεταναστεύσουν, σε εμπλοκή τους με διακινητές και εμπόρους (*traffickers*).

Για την πρόληψη και αντιμετώπιση της βίας κατά των μεταναστριών προτείνονται τα εξής:

- Αναγνώριση ότι όλες οι μορφές έμφυλης βίας συνιστούν έγκλημα και ότι οι μετανάστριες αντιμετωπίζουν και βιώνουν ειδικές μορφές βίας.
- Αναγνώριση του σεξισμού και του ρατσισμού ως σοβαρών κοινωνικών απειλών, καταγγελία και καταπολέμησή τους, όπου εκδηλώνονται, τόσο στο πλαίσιο της ελληνικής κοινωνίας και στις σχέσεις της με τις μετανάστριες, όσο και στο εσωτερικό των εθνοτικών κοινοτήτων. Η σεξιστική βία και η καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των γυναικών δεν θα πρέπει να είναι ανεκτή από την πολιτεία στο όνομα της πολιτισμικής ιδιαιτερότητας.
- Δημιουργία υποστηρικτικών μηχανισμών και δομών για τις μετανάστριες που βιώνουν βία, παροχή υπηρεσιών άμεσης παρέμβασης και πολλαπλής υποστήριξης των γυναικών και των παιδιών τους και διασφάλιση ισότιμης πρόσβασης σε όλες ανεξαιρέτως τις μετανάστριες.

- Ενημέρωση και πληροφόρηση των μεταναστριών για τα δικαιώματά τους, τη σχετική νομοθεσία και τις δομές υποστήριξης (κρατικές και μη κυβερνητικές), μέσω πολύγλωσσων εντύπων, ραδιοηχοπαικτών μηνυμάτων, κ.λπ. και περαιτέρω αξιοποίηση των καλών πρακτικών που έχουν αναδειχθεί στο πλαίσιο υλοποίησης σχετικών έργων.
- Αναγνώριση και ανάδειξη της συμβολής των ΜΚΟ (γυναικείων, φεμινιστικών, μεταναστευτικών, κ.ά.) που παρέχουν υπηρεσίες σε μετανάστριες και ενίσχυσή τους προκειμένου να αναβαθμίσουν το ρόλο και το έργο τους.
- Συνεργασία της Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων (ΓΓΙΦ) με μεταναστευτικές κοινότητες, γυναικείες οργανώσεις και ΜΚΟ για το σχεδιασμό στοχευμένων δράσεων και πρωτοβουλιών για την πρόληψη και καταπολέμηση της βίας κατά των μεταναστριών.
- Σχεδιασμός και υλοποίηση εκστρατειών ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης για την ισότητα των φύλων, την πρόληψη και καταπολέμηση του σεξισμού και του ρατσισμού, που θα αφορούν και θα συμπεριλαμβάνουν τις μεταναστευτικές κοινότητες, θα στοχεύουν στην ενδυνάμωση των γυναικών, και θα απευθύνονται σε γηγενείς και μετανάστες και ιδιαίτερος σε άνδρες.
- Συλλογή ποσοτικών και ποιοτικών δεδομένων για την έμφυλη βία κατά των μεταναστριών, προκειμένου να σχεδιαστούν συγκεκριμένες και αποτελεσματικές πολιτικές πρόληψης και αντιμετώπισης της βίας.
- Σχεδιασμός και υλοποίηση προγραμμάτων ενημέρωσης και κατάρτισης του συνόλου των στελεχών της διοίκησης/αυτοδιοίκησης που ασχολούνται με την πρόληψη και καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών (αστυνομία, δικαστικό σώμα, προσωπικό νοσοκομείων, κ.λπ.), για τις ιδιαιτερότητες και ανάγκες των μεταναστριών.

6. Συμμετοχή στην κοινωνική και πολιτική ζωή

Η ιδιότητα του πολίτη (*citizenship*) αποτελεί βασικό σημείο αναφοράς για δικαιώματα και σχετικές διεκδικήσεις στο πλαίσιο του έθνους-κράτους. Ταυτοχρόνως συγκροτεί κεντρικό παράγοντα διακρίσεων και

κατηγοριοποίησης των υποκειμένων στην πράξη. Κλασικό παράδειγμα αποτελούν οι γυναίκες ως πολίτες δεύτερης κατηγορίας, εφόσον, και μετά την απόκτηση πολιτικών δικαιωμάτων, εξακολουθούν να βρίσκονται σε θέση υποτέλειας (Παντελίδου-Μαλούτα, 2002). Παράλληλα καταδεικνύεται πως η τυπική κατοχή δικαιωμάτων, ζήτημα ουσιώδες και θεμελιακό, δεν ταυτίζεται με την ουσιαστική κατοχή προϋποθέσεων, θεσμικών, οικονομικών κ.ά., για την ισότιμη άσκηση των δικαιωμάτων.

Οι μετανάστριες βρίσκονται σε διπλά ασύμπτωτη σχέση με την ιδιότητα του πολίτη, αφενός, ως φορείς της ιδιότητας του ξένου, που στη φιλοσοφική μας παράδοση είναι το αντίθετο του πολίτη/φορέα δικαιωμάτων, και, αφετέρου, ως γυναίκες, που είναι οι υποδεέστερες των υποδεέστερων, πολίτες - μη πολίτες (Παντελίδου - Μαλούτα, 2011). Αυτό περιπλέκει τη διαμόρφωση πολιτικών για την κοινωνική ένταξη των μεταναστών ως έμφυλων υποκειμένων, διότι υπάρχει ο κίνδυνος, ακόμη και στην περίπτωση ύπαρξης πολιτικής βούλησης για την καταπολέμηση κάποιας μορφής ανισότητας, τα σχετικά μέτρα να νομιμοποιούν ιδεολογικά μια άλλη μορφή ανισότητας. Για παράδειγμα, μέτρα που απευθύνονται στις μετανάστριες ως ευάλωτη κατηγορία πληθυσμού, η οποία χρήζει προστασίας, τις δομούν κοινωνικά ως οιοιεί θύματα, με αποτέλεσμα, ως εργαζόμενες να παραμένουν στο περιθώριο των πολιτικών ένταξης.

Η αντιμετώπιση της ανισότητας που υφίστανται μετανάστες και μετανάστριες με όρους ιδιότητας του πολίτη τεκμηριώνεται στο πλαίσιο δύο διαστάσεων. Η πρώτη αφορά βασικά συστατικά της ιδιότητας του πολίτη, που είναι η κατοχή δικαιωμάτων, η οποία αποτελεί στοιχειώδης προϋπόθεση, ώστε τα υποκείμενα/πολίτες να αναγνωρίζονται ως φορείς της ανθρώπινης υπόστασης. Η λειτουργία του κράτους δικαίου, η ελευθερία στην αυτοπραγμάτωση, η κατοχύρωση κοινωνικών δικαιωμάτων και η ενθάρρυνση της πολιτικής συμμετοχής, δικαίωμα και συγχρόνως υποχρέωση, αποτελούν κεκτημένα της δυτικής πολιτικής σκέψης, και αφορούν όλους και όλες στο πλαίσιο της δημοκρατίας. Επομένως, όλα τα κοινωνικά υποκείμενα που διαβιούν σε μια συγκεκριμένη επικράτεια δικαιούνται να χαίρουν των αστικών, κοινωνικών και άλλων δικαιωμάτων των μελών του κοινωνικού σώματος. Μετανάστες και μετανάστριες που συμβιώνουν με τους γηγενείς είναι μέλη του κοινωνικού συνόλου. Συνεπώς, δεν μπορεί παρά να

τους αναγνωρίζονται αντίστοιχα θεμελιώδη δικαιώματα η προστασία των οποίων κατοχυρώνεται και στο Σύνταγμα (Άρθρο 5).

Σε ένα δεύτερο επίπεδο, στο πλαίσιο της δημοκρατίας, η ιδιότητα του πολίτη συνθέτει τη μόνη ταυτότητα με την οποία τα υποκείμενα νομιμοποιούνται να συναλλάσσονται μεταξύ τους στο δημόσιο χώρο. Μόνο ως πολίτες και συμπολίτες μπορούμε να συνυπάρξουμε στοιχειωδώς ως ισότιμοι και ισότιμες, ενώ απαραίτητη προϋπόθεση ισότιμης συνύπαρξης είναι η κοινή κατοχή της ίδιας ιδιότητας. Οι εξαιρέσεις στα θεμελιώδη δικαιώματα, ωστόσο, είναι αυτές που διακρίνουν το φορέα τους από τον πολίτη, και αναφέρονται πρωτίστως στα πολιτικά δικαιώματα, και με μικρές εξαιρέσεις στα αστικά (ελεύθερη κίνηση, εγκατάσταση, ελεύθερη είσοδος/έξοδος από τη χώρα, ελευθερία συνάθροισης, κ.λπ.). Όπως προαναφέρθηκε, το δικαίωμα ψήφου στις τοπικές εκλογές και η πολιτογράφηση είναι τα κρίσιμα πολιτικά ζητήματα που επιχείρησε να επιλύσει ο Ν. 3838/2010 γι' αυτό και η κατάργησή του θα δημιουργήσει ακόμα μεγαλύτερα προβλήματα και κενά στη νομοθεσία. Στη συζήτηση για την πολιτογράφηση, η οποία μέχρι σήμερα εξετάζεται σχεδόν αποκλειστικά ως η σχέση ενός ατόμου με το κράτος, κυριαρχεί ένας νομικισμός της έννοιας καθώς η σχετική διαδικασία θεωρείται αποκλειστικό προνόμιο του κράτους η δε συνακόλουθη ιδιότητα του πολίτη, μια ιδιότητα για την οποία το κράτος έχει την απόλυτη και απροϋπόθετη κυριαρχία απόδοσής της (Ηλιάδης, 2013).

Το δικαίωμα συμμετοχής όσων ζουν σε μια χώρα στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων δεν είναι θέμα κοινωνικής ευαισθησίας ή δικαιωμάτων αλλά θέμα δημοκρατίας. Πρώτον διότι «δημοκρατία είναι το πολίτευμα που αποφασίζουν αυτοί που υπόκεινται στους νόμους και δεύτερον, διότι ο καταστατικός εχθρός της δημοκρατίας στην Ελλάδα, η Χρυσή Αυγή, διεξάγει έναν υπαρξιακό αγώνα εναντίον της ιδέας ότι η ελληνική πολιτική κοινότητα είναι η κοινότητα των ανθρώπων που ζούνε μαζί, ανεξαρτήτως καταγωγής... Η νίκη της αντίληψης αυτής είναι οπισθοχώρηση της πολιτικής δημοκρατίας.» (Χριστόπουλος, 2013). Η συμμετοχή στη δημόσια και πολιτική ζωή συνιστά ουσιαστικό συστατικό της κοινωνικής ένταξης. Γι' αυτό το λόγο, το δικαίωμα ψήφου και η πρόσβαση στην ιδιότητα του πολίτη ή η πολιτογράφηση είναι κεφαλαιώδους σημασίας προκειμένου να διασφαλιστεί η πλήρης συμμετοχή στην πολιτική και κοινωνική ζωή. Οι μετανάστριες υποεκπροσωπούνται

και συχνά νοιώθουν απομονωμένες στις κοινωνίες υποδοχής και είτε δεν έχουν δικαίωμα ψήφου στις τοπικές εκλογές, είτε δεν έχουν πρόσβαση στην πληροφόρηση για τα εκλογικά τους δικαιώματα και τον τρόπο συμμετοχής σε πολιτικές διαβουλεύσεις και στην κοινωνική ζωή της χώρας υποδοχής.

Αναφορικά με τους όρους συγκεκριμένων μέτρων για την ενθάρρυνση της κοινωνικής και πολιτικής συμμετοχής των μεταναστριών θα πρέπει να τονιστούν δύο παράμετροι. Όπως έχει καταδειχθεί ερευνητικά, οι μετανάστριες αντιμετωπίζουν κοινωνικές συνθήκες και ρόλους που αποδίδονται στο φύλο τους. Συχνά βρίσκονται αντιμέτωπες με την ίδια τους την κοινότητα και παραδόσεις που είναι αντίθετες σε κάθε είδους δημόσιους ρόλους των γυναικών, συνεπώς και σε κάθε πολιτική δραστηριότητα. Έχουν επίσης να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες που συνεπάγεται η ζωή σε μια ξένη χώρα η οποία είναι επίσης πατριарχική, υποτιμά τις γυναίκες και συχνά όχι μόνο δεν τις αντιμετωπίζει ως ισότιμα εργαζόμενες, αλλά ως θύματα. Παράλληλα, πολύ συχνά πλέον, οι γυναίκες μεταναστεύουν αυτόνομα, πριν από τους άνδρες μέσα σε δύσκολες συνθήκες, έγκυες ή/και με τα παιδιά τους ή μεταναστεύουν ως μόνες μπτέρες και αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών. Με βάση τη θεωρία και την εμπειρία του ερευνητικού πεδίου, τονίζεται ότι για την ανάπτυξη συμμετοχικής προδιάθεσης και πολιτικής συμμετοχής, πρέπει τα άτομα να έχουν την αίσθηση ότι η παρέμβασή τους είναι αποδεκτή και σημαντική. Αυτό σημαίνει πως τα κοινωνικά υποκείμενα έχουν αίσθηση της αυταξίας και της συλλογικότητας και επιδιώκουν να συμβάλλουν στην επίλυση κοινών προβλημάτων.

Στο πλαίσιο αυτό για την ενθάρρυνση της κοινωνικής και πολιτικής συμμετοχής των μεταναστριών, απαιτούνται μια σειρά από μέτρα όπως: καταπολέμηση των έμφυλων ανισοτήτων, απόκτηση δεξιοτήτων και αυτοπεποίθησης, επιμόρφωση και απασχόληση σε τομείς συναφείς με την επαγγελματική εμπειρία, παροχές πρόνοιας και φροντίδας για εξαρτημένα μέλη της οικογένειας ώστε να αποδεσμευτεί χρόνος για την ενασχόληση με τα κοινά και μέτρα ενδυνάμωσης για να συμμετέχουν ενεργητικά οι μετανάστριες σε συλλογικούς φορείς και οργανώσεις με βάση τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντά τους. Παράλληλα, όσο κι αν είναι απαραίτητο, η υπεράσπιση των δικαιωμάτων των μεταναστών/τριών να γίνεται και από τρίτους σε πεδία όπου δεν εκπροσωπούνται, θα πρέπει να θεσμοθετηθούν και άλλες μορφές

άμεσες εκπροσώπησης που προϋποθέτουν την ενεργό συμμετοχή των ίδιων στη διαμόρφωση των πολιτικών επιλογών και στη λήψη αποφάσεων. Η προσπάθεια στήριξης της αυτονομίας, η αποδοχή της έμφυλης υπόστασης και του δικαιώματος για ανεξάρτητη κοινωνική και πολιτική παρουσία πρέπει να είναι αυξημένη απέναντι στις μετανάστριες. Αναλυτικότερα οι προτάσεις για την ενίσχυση της κοινωνικής και πολιτικής συμμετοχής των μεταναστριών είναι οι εξής:

- Ενίσχυση της ενημέρωσης και πληροφόρησης και μάλιστα σε επίπεδο δήμου, και σε συνεργασία με τις μεταναστευτικές κοινότητες. Ιδιαίτερο βάρος πρέπει να δοθεί στην πληροφόρηση για τα δικαιώματα, στην απόκτηση μονιμότερου καθεστώτος παραμονής και στο ζήτημα των έμφυλων σχέσεων.
- Μέτρα πολιτικής που ενθαρρύνουν την αλληλόδραση και υποστηρίζουν την κοινωνική αναγνώριση των μεταναστριών στο πλαίσιο θεσμικών σχέσεων (ως μελών της εκπαιδευτικής κοινότητας, συνδικάτων, τοπικών συμβουλίων, κ.λπ.), και ενθάρρυνση άτυπων σχέσεων και δικτύων μεταξύ μεταναστριών για την ανάπτυξη σχέσεων με γηγενείς και ευρύτερες συλλογικότητες.
- Σε κάθε μέτρο που αφορά τις μετανάστριες πρέπει να ζητείται η γνώμη τους και να διασφαλίζεται η συμμετοχή τους. Πρέπει, επίσης, να ενθαρρύνεται η διοργάνωση κοινών δράσεων, γηγενών και αλλοδαπών, ενώ οι φορείς που είναι αρμόδιοι και ανοικτοί για τη συμμετοχή αλλοδαπών θα πρέπει να απευθύνονται οι ίδιοι στους αλλοδαπούς ζητώντας τη συνδρομή τους. Ο δισταγμός, ο εγκλεισμός στον ιδιωτικό χώρο, σε ορισμένες κοινότητες αποτελούν λόγους απομόνωσης και μη συμμετοχής, που πρέπει να καταπολεμηθούν, με αμφισβήτηση των πατριαρχικών δομών που καταπιέζουν και περιορίζουν τις μετανάστριες.
- Στήριξη συλλόγων γονέων και κηδεμόνων για την ενθάρρυνση των μεταναστριών ώστε να δραστηριοποιηθούν στα σχολεία των παιδιών τους. Ως χώρος διαπολιτισμικής συνδιαλλαγής, το σχολείο είναι προνομακός χώρος καταπολέμησης του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και της έμφυλης ανισότητας.
- Μέτρα και πρωτοβουλίες για την ενίσχυση της συμμετοχής των μεταναστριών σε κοινωνικούς, πολιτικούς και συνδικαλιστικούς φορείς και μεταναστευτικές κοινότητες καθώς και σε δομές ανάπτυξης κοινωνικού διαλόγου. Παράλληλα απαιτείται στήριξη συνδικάτων

ώστε να ενθαρρυνθεί η εγγραφή μεταναστριών και η εμπλοκή τους σε συλλογικές διαδικασίες συμμετοχής και εκπροσώπησης. Επίσης αναγκαία είναι η θεσμοθέτηση σταθερών δομών διαλόγου μεταξύ κρατικών φορέων (κεντρικών και αυτοδιοικητικών) και μεταναστευτικών κοινοτήτων, η θεσμοθέτηση της εκπροσώπησης των μεταναστριών και η αναγνώριση και ενίσχυση των μεταναστευτικών οργανώσεων ως κοινωνικών εταίρων, ώστε να ανοιχτούν στα δυνητικά μέλη τους και να γίνουν πιο αντιπροσωπευτικές.

- Υποστήριξη εθνοτικών κοινοτήτων από την πολιτεία με κίνητρα για την ενεργό συμμετοχή των γυναικών, ώστε να λειτουργήσουν ως δίαυλοι επικοινωνίας και παράγοντες διατήρησης των δεσμών με τη χώρα προέλευσης, αλλά και γέφυρες κοινωνικής και πολιτικής ένταξης στην Ελλάδα.
- Ενίσχυση των γυναικείων οργανώσεων μεταναστριών και γηγενών προκειμένου να αναβαθμίσουν το προφίλ και την επιχειρησιακή τους επάρκεια, να αυξήσουν τις μετανάστριες - μέλη τους, και να ενθαρρύνουν την συμμετοχή των μεταναστριών στην πολιτική ζωή, σε υφιστάμενα δίκτυα, φορείς ή ενώσεις. Αναγνώριση των οργανώσεων ως κοινωνικών εταίρων και υποστήριξή τους ώστε να ενισχυθεί η εκπροσώπηση των μεταναστριών σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο.
- Διασφάλιση ίσων δικαιωμάτων στην πρόσβαση στην πολιτογράφηση σύμφωνα με όσα ορίζονται στις ευρωπαϊκές συνθήκες για υπηκόους τρίτων χωρών που ζουν στην Ε.Ε. Ενθάρρυνση και ενίσχυση της συμμετοχής των μεταναστών/τριών που διαμένουν νόμιμα στην Ελλάδα περισσότερο από 5 χρόνια στις δημοτικές εκλογές με δικαίωμα εκλέγειν και εκλέγεσθαι.
- Δημιουργία Συμβουλίων Ένταξης Μεταναστών (ΣΕΜ) σε όλους τους δήμους όπου ζουν μετανάστες/-στριες, ενίσχυση της δράσης τους, σύνδεση με υπηρεσίες της ΓΓΦ, όχι μόνο για θέματα βίας κατά των γυναικών, αλλά και δικαιωμάτων. Η ένταξη μεταναστών και μεταναστριών ξεκινάει και αποκτά νόημα καταρχήν στο τοπικό επίπεδο. Επομένως ο δήμος, τα δημοτικά διαμερίσματα και οι μικρότερες τοπικές συλλογικότητες σε μεγάλους δήμους όπως της Αθήνας, πρέπει να αποτελέσουν τα βασικά κύτταρα ένταξης, ενώ η συμβουλευτική και πολιτιστική δραστηριότητα γύρω από τα ΣΕΜ, θα πρέπει να είναι έντονη και συνεχής.

7. Εντάσσοντας τη διάσταση του φύλου στις πολιτικές μετανάστευσης και κοινωνικής ένταξης

7.1 Εθνικό επίπεδο

Παρά το γεγονός ότι σε κεντρικό επίπεδο έχουν προβλεφθεί αρμόδιες υπηρεσίες, διευθύνσεις, όργανα συντονισμού, εισηγητικά όργανα και επιτροπές, καθώς και θεσμικά εργαλεία για την άσκηση της μεταναστευτικής πολιτικής, εντοπίζονται κενά σε επίπεδο συνέργειας και συμπληρωματικότητας των πολιτικών μετανάστευσης, καθώς και σοβαρές αδυναμίες στην ένταξη της διάστασης του φύλου στις πολιτικές κοινωνικής ένταξης. Επίσης, δεν διασφαλίζεται επαρκώς η αποκέντρωση των μεταναστευτικών πολιτικών σε επίπεδο διοίκησης και αυτοδιοίκησης, ενώ δεν έχουν διασαφηνιστεί οι θεσμικές αρμοδιότητες της αυτοδιοίκησης β' βαθμού στον τομέα της μεταναστευτικής πολιτικής. Προκειμένου να αντιμετωπιστούν όσα προαναφέρονται και να διασφαλιστεί η αποτελεσματικότητα και η ουσιαστική συμβολή των πολιτικών στην άρση του αποκλεισμού μεταναστών και μεταναστριών, προτείνονται τα ακόλουθα για την ένταξη της οπτικής του φύλου στις συναφείς μεταναστευτικές και κοινωνικές πολιτικές:

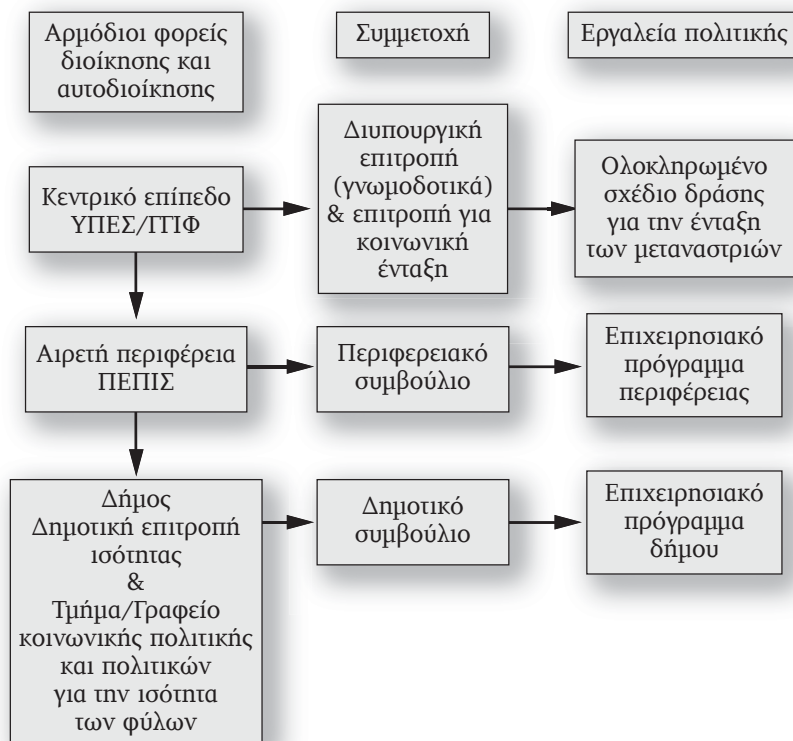
Ο ανασχεδιασμός και εμπλουτισμός του Προγράμματος ΕΣΤΙΑ (Ν. 3386/2005, άρθρο 66) με νέα επιχειρησιακά προγράμματα που θα ανταποκρίνονται στις σύγχρονες ανάγκες και τα δεδομένα που αφορούν το μεταναστευτικό πληθυσμό, διασφαλίζοντας την ένταξη του φύλου, όπως ακριβώς προβλέπεται στο πλαίσιο του Πολυετούς Προγράμματος του ΕΤΕ, όπου το *gender mainstreaming* συνιστά έναν από τους τομείς παρέμβασης του Ταμείου. Επίσης, προτείνεται η θεσμοθέτηση της συμμετοχής της Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων (ΓΓΙΦ) στις Διυπουργικές Επιτροπές ή/και Εθνικές Επιτροπές για την Κοινωνική Ένταξη στις οποίες είναι αναγκαίο να συμμετάσχουν και μεταναστευτικές οργανώσεις, ιδιαίτερα όσες εκπροσωπούν και υποστηρίζουν μετανάστριες. Η συμμετοχή της ΓΓΙΦ θα ενισχύσει περαιτέρω το σχεδιασμό πολιτικών και δράσεων της υπηρεσίας, η δε θεσμική κατοχύρωση του γνωμοδοτικού ρόλου της θα έχει πολλαπλά οφέλη: κατοχύρωση του ρόλου της ΓΓΙΦ κατά τη φάση σχεδιασμού με στόχο την ένταξη της διάστασης του φύλου και το σχεδιασμό θετικών δράσεων και ειδικών μέτρων, δυνατότητα αποτίμησης των κατά

φύλο επιπτώσεων των δημόσιων πολιτικών (*gender impact assessment*), ενίσχυση της συνεργασίας της ΓΠΦ με τις Περιφερειακές Επιτροπές Ισότητας των Φύλων (ΠΕΠΙΣ) –οι οποίες αποτελούν ένα από τα θεσμικά εργαλεία της αυτοδιοίκησης για την ένταξη της οπτικής του φύλου στις δημόσιες πολιτικές και την αποκέντρωση των πολιτικών μετανάστευσης– ενίσχυση της συνεργασίας της ΓΠΦ με τις τοπικές Αρχές για την ένταξη της διάστασης του φύλου στις τοπικές πολιτικές κοινωνικής ένταξης με δεδομένο ότι οι πολιτικές ισότητας των φύλων αποτελούν πλέον ρητή αρμοδιότητα των Δήμων.

Επισημαίνεται πώς ενώ έχουν υλοποιηθεί μια σειρά μέτρα και θετικές πρωτοβουλίες για τις μετανάστριες, οι πολιτικές που εφαρμό-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1

Οργανωτική απεικόνιση φορέων και εργαλείων για την ένταξη της διάστασης του φύλου στις πολιτικές μετανάστευσης και κοινωνικής ένταξης

ζονται δεν έχουν μέχρι στιγμής αποκτήσει χαρακτήρα συστηματικής, μακροχρόνιας και ολοκληρωμένης παρέμβασης για την κοινωνική ένταξη των μεταναστριών ή πολύ περισσότερο για την ένταξη του φύλου στις πολιτικές μετανάστευσης. Η ανάγκη εφαρμογής Ολοκληρωμένου Σχεδίου Δράσης για τις μετανάστριες, το οποίο μπορεί να υλοποιηθεί σε συνέργεια με το Εθνικό Πρόγραμμα για την Ουσιαστική Ισότητα των Φύλων, αξιοποιώντας και τις νέες εξουσίες και ευθύνες δήμων και περιφερειών στον τομέα της κοινωνικής πολιτικής (Νόμος 3852/ 2010), είναι περισσότερο από προφανές.

Στη συνέχεια, αποτυπώνεται η προτεινόμενη οργανωτική διάρθρωση των φορέων της κεντρικής διοίκησης και αυτοδιοίκησης (α' και β' βαθμού), οι οποίοι μπορούν να αναλάβουν την υλοποίηση, παρακολούθηση και αξιολόγηση του Ολοκληρωμένου Σχεδίου Δράσης για την ένταξη της οπτικής του φύλου (*gender mainstreaming*) στις πολιτικές μετανάστευσης και κοινωνικής ένταξης, τα θεσμικά όργανα στα οποία προτείνεται να συμμετάσχουν –ή ήδη συμμετέχουν– αυτοί οι φορείς, καθώς και τα εργαλεία πολιτικής που μπορούν να αξιοποιηθούν.

7.2 Τοπικό επίπεδο

Η ένταξη της διάστασης του φύλου στις τοπικές μεταναστευτικές πολιτικές και ο σχεδιασμός οριζόντιων παρεμβάσεων για την κοινωνική ένταξη και την κατοχύρωση των δικαιωμάτων των μεταναστριών, ιδανικά θα προϋπέθετε την ύπαρξη Σχεδίου Δράσης για την ενσωμάτωση αυτών των πολιτικών στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα του Δήμου. Επειδή, όμως, οι αρμοδιότητες για τη χάραξη μεταναστευτικών πολιτικών θεσπίστηκαν σχετικά πρόσφατα, οι Δήμοι καλούνται να προχωρήσουν σε μία συνεκτική αντιμετώπιση των ζητημάτων μετανάστευσης που εμπíπουν στην αρμοδιότητά τους, με γνώμονα κυρίως την εμπειρία τους και την ανάγκη ενίσχυσης της κοινωνικής συνοχής. Θα πρέπει δηλαδή να εκπονήσουν Σχέδιο Δράσης για την κοινωνική ένταξη μεταναστών/-στριών στην τοπική κοινωνία που θα παρεμβαίνει οριζόντια στους τέσσερις άξονες του Επιχειρησιακού Προγράμματος του Δήμου.⁵ Με βάση τα ισχύοντα στην τοπική αυτοδιοίκηση και

5. Α) Περιβάλλον και Ποιότητα ζωής, Β) Κοινωνική Πολιτική, Υγεία, Παιδεία, Πο-

με δεδομένο ότι οι εθνικές τομειακές πολιτικές αποκτούν οριζόντιο χαρακτήρα στο τοπικό επίπεδο, κρίνεται σκόπιμο να προταθούν ειδικές, θετικές δράσεις για την κοινωνική ένταξη των μεταναστριών. Επίσης, επειδή η εκπόνηση σχεδίου δράσης για την ένταξη των μεταναστριών προϋποθέτει σχεδιασμό και υλοποίηση ολοκληρωμένου προγράμματος ένταξης για το σύνολο των μεταναστών, με πολυδιάστατη προσέγγιση και κάλυψη τομέων των τοπικών, περιφερειακών ή και εθνικών πολιτικών, τόσο οι προτεινόμενες δράσεις, όσο και τα εργαλεία υλοποίησης των πολιτικών, αναπόφευκτα και ορθά, αφορούν το σύνολο του μεταναστευτικού πληθυσμού.

7.2.1 Το Συμβούλιο Ένταξης Μεταναστών (ΣΕΜ)

Για να υλοποιήσει ο Δήμος τις αρμοδιότητες που έχει αναλάβει θα πρέπει να οργανώσει και να αναβαθμίσει τις διοικητικές του μονάδες και τις δομές που απευθύνονται σε αλλοδαπούς κατοίκους. Η συγκρότηση και λειτουργία των ΣΕΜ στους Δήμους αποτελεί επιτακτική ανάγκη, ενώ το πρώτο μέλημα μετά τη συγκρότηση και την ψήφιση του καταστατικού, θα πρέπει να είναι η εκπόνηση προγράμματος δράσης, με προτάσεις που θα ενσωματωθούν στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα του Δήμου και στα επιμέρους τοπικά προγράμματα που αναλαμβάνει ο Δήμος.

Το ΣΕΜ εκτός από το συμβουλευτικό του έργο μπορεί να λειτουργήσει και ως όργανο συντονισμού, αποτελώντας το συνδετικό κρίκο μεταξύ των δύο αρμοδιοτήτων του Δήμου – της διεκπεραίωσης και της κοινωνικής ένταξης. Σε συνεργασία με τη Δημοτική Επιτροπή Ισότητας και το Γραφείο Ισότητας, μπορεί να προτείνει και να παρακολουθεί την υλοποίηση ειδικών πολιτικών και δράσεων για τις μετανάστριες. Στόχος θα πρέπει να είναι η συνεργασία μεταξύ των διαφορετικών υπηρεσιών του Δήμου και η εμπέδωση της αντίληψης για ενιαία αντιμετώπιση. Επίσης απαιτείται η ευαισθητοποίηση των στελεχών του Δήμου σε θέματα φύλου, μετανάστευσης και κοινωνικού αποκλεισμού και η δημιουργία μηχανισμών και εργαλείων που θα εντοπίζουν και θα αναδεικνύουν την έμφυλη διάσταση. Στο πλαίσιο αυτό θα μπορούσε να δημιουργηθεί Συμβουλευτική Μονάδα Στήριξης Μεταναστριών ή Γραμματεία Γυναίκων εντός του ΣΕΜ.

λιτισμός και Αθλητισμός, Γ) Τοπική οικονομία και Απασχόληση και Δ) Βελτίωση της διοικητικής ικανότητας και της οικονομικής κατάστασης του Δήμου.

7.2.2 Κατοχύρωση της ισότιμης πρόσβασης σε υπηρεσίες και δικαιώματα

Ένα άλλο ζήτημα είναι η αντιμετώπιση της ανισότιμης πρόσβασης σε βασικές υπηρεσίες και δικαιώματα είτε λόγω ανεπαρκούς πληροφόρησης και ενημέρωσης, είτε λόγω ελλιπούς κατανόησης, που σε μεγάλο βαθμό οφείλεται και στην ανεπαρκή γνώση της ελληνικής γλώσσας εκ μέρους των μεταναστριών. Μέτρα που θα μπορούσαν ενδεικτικά να συμβάλουν στην αποτελεσματική και ποιοτική παροχή υπηρεσιών, αλλά και στην ισότιμη πρόσβαση των μεταναστριών στις υπηρεσίες είναι τα εξής:

- Πρόσληψη πολύγλωσσων ή δίγλωσσων υπαλλήλων στα ΚΕΠ και συνεργασία του Δήμου με μετανάστες/τριες που γνωρίζουν καλά την ελληνική γλώσσα προκειμένου να διευκολύνουν τις υπηρεσίες στην επαφή τους με το μεταναστευτικό πληθυσμό.
- Παροχή συμβουλευτικών και υποστηρικτικών υπηρεσιών (π.χ. νομική συμβουλευτική, συνοδεία σε αρμόδιες υπηρεσίες) για την αντιμετώπιση των αναγκών των μεταναστριών που σχετίζονται με το καθεστώς διαμονής ή τη νομική ένταξη.

7.2.3 Ειδικές και στοχευμένες ή θετικές δράσεις

Η ευθύνη των Δήμων δεν εξαντλείται ωστόσο στη διεκπεραίωση του διοικητικού τους έργου. Μπορούν και οφείλουν να λειτουργήσουν ως μηχανισμοί κοινωνικής ένταξης αναλαμβάνοντας πρωτοβουλίες και υλοποιώντας ειδικές και στοχευμένες δράσεις για τις μετανάστριες. Ο Δήμος μπορεί επίσης να συνεργαστεί με την κοινωνία των πολιτών, μεταναστευτικές κοινότητες, τοπικές ΜΚΟ που ασχολούνται με θέματα κοινωνικής ένταξης και υποστηρίζουν μετανάστριες ή φορείς με ειδική τεχνογνωσία, για την υλοποίηση ποικίλων δράσεων. Ενδεικτικά αναφέρονται οι παρακάτω ειδικές ή θετικές δράσεις:

- α) Παροχή συμβουλευτικών και υποστηρικτικών υπηρεσιών σχετικά με θέματα ένταξης, κοινωνικών υπηρεσιών, αλλά και καθημερινής δραστηριότητας*
- Ενημέρωση μεταναστριών για τα δικαιώματά τους και διευκόλυνση της πρόσβασης στην πληροφόρηση σχετικά με εργασιακά δικαιώματα και κοινωνικές παροχές.

- Ψυχοκοινωνική υποστήριξη σε μετανάστες/-στρίες με ευθύνες φροντίδας και ιδιαίτερος σε μονογονείς.

β) Διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας και εξοικείωση των μεταναστριών με τις αντιλήψεις, τις συνήθειες και τις πραγματικότητες της τοπικής κοινωνίας

Επειδή η δυνατότητα εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας μέσω τυπικών διαδικασιών κατάρτισης ή συναφών προγραμμάτων είναι εξαιρετικά περιορισμένη για την πλειονότητα των μεταναστριών, οι Δήμοι μπορούν να διοργανώσουν μαθήματα εκμάθησης και τελειοποίησης της γλώσσας, σε συνδυασμό με μαθήματα ιστορίας και πολιτισμού, ανταλλαγής απόψεων για θέματα επικαιρότητας, καθώς και μαθήματα τέχνης ή καλλιτεχνικής δημιουργίας, με παράλληλη πρόβλεψη για τη δημιουργική απασχόληση των παιδιών, προκειμένου τα μαθήματα να είναι προσιτά στις μετανάστριες με ευθύνες φροντίδας.

γ) Δράσεις για την ενίσχυση της ένταξης στην κοινωνική ζωή της τοπικής κοινότητας

Οι προτάσεις που ακολουθούν κρίνονται αναγκαίες για τη διαμόρφωση των προϋποθέσεων που θα συμβάλουν στην αύξηση της συμμετοχής των μεταναστριών στην κοινωνική και πολιτική ζωή, σε θεσμοθετημένες διαδικασίες και συλλογικότητες και στην άρση του αποκλεισμού τους από τη δημόσια σφαίρα. Σημαντικό ρόλο στην ένταξη στην τοπική κοινότητα μπορούν να διαδραματίσουν τα ΣΕΜ αν υποστηριχθούν ώστε να εξελιχθούν σε σημεία συνάντησης των μεταναστών/-στριών με εκπροσώπους τοπικών δομών/φορέων και σε τόπους ανταλλαγής, συνεργασίας και τοπικής αλληλεπίδρασης. Ουσιώδης είναι επίσης η ενίσχυση της δράσης των ΣΕΜ για την πρόληψη και αντιμετώπιση όλων των μορφών βίας κατά των μεταναστριών και την πληροφόρηση των μεταναστριών για τα δικαιώματά τους και τις υφιστάμενες δομές υποστήριξης (συμβουλευτικά κέντρα και ξενώνες). Στο πλαίσιο αυτό προτείνονται τα εξής:

- Συλλογή ποιοτικών και ποσοτικών δεδομένων για τις διαφορετικές μεταναστευτικές κοινότητες και τις ιδιαιτερότητες κάθε επιμέρους ομάδας γυναικών, σε συστηματική βάση, προκειμένου να σχεδιαστούν ειδικές και αποτελεσματικές πολιτικές κοινωνικής ένταξης.
- Παροχή εξειδικευμένων υπηρεσιών σε μετανάστες/-στρίες με αυξημένες ανάγκες, με σκοπό τη συμμετοχή τους στην κοινωνική ζωή

της πόλης, μέσω της ενίσχυσης του εθελοντισμού (π.χ. κοινωνικά ιατρεία, υπηρεσίες σίτισης, μονάδες «βοήθεια στο σπίτι», κ.λπ.).

δ) Εκπαιδευτική κοινότητα και σχολεία

- Στήριξη των συλλόγων γονέων και κηδεμόνων προκειμένου να αναλάβουν δράσεις για την ενθάρρυνση και δραστηριοποίηση των μεταναστριών που είναι γονείς στο πλαίσιο της σχολικής κοινότητας.
- Οργάνωση προγραμμάτων υποστήριξης της σχολικής κοινότητας με σκοπό την πρόληψη της σχολικής διαρροής, τη βελτίωση των συνθηκών εκπαίδευσης και την παροχή περισσότερων δυνατοτήτων προσωπικής ανάπτυξης.
- Διοργάνωση εκδηλώσεων ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης κατά του ρατσισμού και ανάληψη πρωτοβουλιών για την ενίσχυση του διαπολιτισμικού διαλόγου και της γνωριμίας με την ιστορία και τον πολιτισμό μαθητών και μαθητριών που κατάγονται από άλλες χώρες.

ε) Υγεία και πρόνοια

- Ενίσχυση της πρόσβασης των μεταναστριών σε υπηρεσίες υγείας και πρόνοιας ιδιαίτερος στις περιπτώσεις κακοποίησης και βίας, σε υπηρεσίες ψυχοκοινωνικής υποστήριξης για την αντιμετώπιση του μετατραυματικού στρες, καθώς και σε υπηρεσίες οικογενειακού προγραμματισμού και υποστήριξης των οικογενειών, ιδιαίτερος των μονογονεϊκών.
- Ενίσχυση της ενημέρωσης των μεταναστριών για ζητήματα αναπαραγωγικής και σεξουαλικής υγείας και της πρόσβασής τους σε αρμόδιες τοπικές υπηρεσίες.

στ) Ενίσχυση της διαπολιτισμικότητας σε τοπικό επίπεδο

Εκστρατείες ενημέρωσης για τη θετική συμβολή και το ρόλο των μεταναστριών στην ελληνική κοινωνία και ανάδειξη των προφίλ, ταλέντων και δεξιοτήτων τους και των εμπειριών της μετανάστευσης, προκειμένου να καταπολεμηθούν στερεότυπες αντιλήψεις και προκαταλήψεις.

- Βελτίωση της εικόνας των μεταναστών/στριών μέσω της προβολής θετικών προτύπων.
- Συνεργασία με τοπικά ΜΜΕ, για τη θέσπιση (εθελοντικών) προτύπων δημοσιογραφικής δεοντολογίας.
- Εκστρατείες καταπολέμησης του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και του σεξισμού κατά των μεταναστριών.

- Υποστήριξη πολιτιστικών γεγονότων, αρωγή σε δράσεις της κοινωνίας των πολιτών και των μεταναστευτικών κοινοτήτων, αναβάθμιση υποβαθμισμένων περιοχών/γειτονιών στις οποίες διαμένουν μεταναστευτικοί πληθυσμοί.
- Ανάδειξη της πολιτιστικής διάστασης της παρουσίας των μεταναστριών μέσω της διοργάνωσης εκθέσεων ή εκδηλώσεων με καλλιτέχνιδες μετανάστριες, με στόχο τη δημιουργία χώρων ανταλλαγής και αλληλεπίδρασης μεταξύ γηγενών δημοτών και μεταναστών/-στριών.⁶

Στο πλαίσιο της παρούσας ύφεσης και των δριμύτατων οικονομικών προβλημάτων, είναι προφανές ότι η τοπική αυτοδιοίκηση δεν μπορεί να αναλάβει κατ' αποκλειστικότητα την αντιμετώπιση των επιπτώσεων της κρίσης. Μπορεί ωστόσο στο πλαίσιο του υφιστάμενου θεσμικού πλαισίου και των πιεστικών κοινωνικών αναγκών, να αναλάβει πρωτοβουλίες, αναδιατάσσοντας στόχους και υπηρεσίες και διεκδικώντας συγκεκριμένα μέτρα για την άμβλυση των έμφυλων επιπτώσεων της ύφεσης και την υποστήριξη των μεταναστριών. Παρά τις δυσκολίες, η τοπική αυτοδιοίκηση οφείλει να ανταποκριθεί στο αίτημα για ισότητα των φύλων δημιουργώντας ασπίδα αλληλεγγύης και υπερασπιζόμενη τα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά δικαιώματα των γυναικών - μεταναστριών και γηγενών.

8. Επίλογος

*«Είναι τύχη, συλλογίζομαι,
να ονομάζεις τα πράγματα
έστω και με καθυστέρηση
Να βρίσκεις τόσο πρωτότυπα ρούχα
σ' αυτό το χαμένο κατάστημα.»*

*Γιάννα Μπούκοβα,
Ο ελάχιστος κήπος*

---

6. Το σύνολο σχεδόν των προαναφερόμενων ειδικών ή θετικών δράσεων μπορούν να ενταχθούν στο «Τοπικό Πρόγραμμα Διά Βίου Μάθηση» και στη δράση «Επιμόρφωση Ενηλίκων, Πολιτισμός, Μετανάστες και Υγεία».

Με βάση τα ευρήματα και συμπεράσματα της έρευνας που διενεργήθηκε στο πλαίσιο του έργου με το ακρωνύμιο FEM_INT προκύπτει εκ νέου και διαρκώς η ανάγκη χάραξης μιας διαφορετικής στρατηγικής για το πολύπλευρο φαινόμενο της μετανάστευσης, η οποία θα είναι δίκαιη και ρεαλιστική και θα ενσωματώνει τη σκοπιά του φύλου (*gender mainstreaming*). Αφετηρία αυτής της πολιτικής πρέπει να είναι τα ανθρώπινα, κοινωνικά, πολιτικά, οικονομικά και πολιτισμικά δικαιώματα των μεταναστών και μεταναστριών, ο σεβασμός των νόμων, του Συντάγματος και των διεθνών συμβάσεων, και στόχος της η άρση της κοινωνικής περιθωριοποίησης των μεταναστριών και μεταναστών. Παράλληλα θα πρέπει να προβλέπει και να περιλαμβάνει τη χάραξη και εφαρμογή ολοκληρωμένων αλλά και στοχευμένων πολιτικών (θετικών ή ειδικών δράσεων) που θα απευθύνονται και θα καλύπτουν τις διαφοροποιημένες ανάγκες των επιμέρους μεταναστευτικών ομάδων ή και ατόμων που συνθέτουν τον μεταναστευτικό πληθυσμό και ιδιαίτερες τις εξειδικευμένες ανάγκες των μεταναστριών. Έμφαση θα πρέπει να δοθεί στην επίλυση των ζητημάτων που αφορούν το νομικό καθεστώς παραμονής των μεταναστών και μεταναστριών, με ιδιαίτερη μέριμνα για χορήγηση αυτόνομου νομικού καθεστώτος στις μετανάστριες, καθώς επίσης και σε μέτρα που αφορούν την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας και την αναγνώριση τίτλων σπουδών και επαγγελματικών δεξιοτήτων τα οποία συμβάλλουν καθοριστικά στην ένταξη στην αγορά εργασίας και διευκολύνουν τη συμμετοχή των μεταναστριών σε κοινωνικούς, συνδικαλιστικούς κ.ά. φορείς. Επειδή το δικαίωμα για ανεξάρτητη και πλήρη συμμετοχή στη δημόσια και πολιτική ζωή συνιστούν άρρηκτες διαστάσεις της κοινωνικής ένταξης, κεφαλαιώδη σημασία έχει η κατοχύρωση του δικαιώματος ψήφου και η πρόσβαση των μεταναστριών στην ιδιότητα του πολίτη. Επίσης, η πολιτεία οφείλει να αντιμετωπίσει τη δεύτερη γενιά μεταναστών ως μελλοντικούς έλληνες πολίτες και να διασφαλίσει τη δυνατότητα πρόσβασής τους στις διαδικασίες κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας, αίροντας τον αποκλεισμό τους από αυτό το δικαίωμα και εφαρμόζοντας ουσιαστικές πολιτικές ένταξης.

Η εμπειρία της μετανάστευσης, είτε αυτή αναγνωρίζεται και λαμβάνεται υπόψη από τις υφιστάμενες σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο πολιτικές, είτε όχι, έχει χαρτογραφήσει έναν κοινό τόπο συνύπαρξης και διασύνδεσης γηγενών και μεταναστών/-στριών και έχει ανοίξει

το δημόσιο διάλογο για την ανάγκη θέσπισης νέων δικαιωμάτων και εμπλουτισμού όσων είναι νομικά κατοχυρωμένα. Μετανάστες και μετανάστριες ως (εν δυνάμει) φορείς αλλαγής αναπροσδιορίζουν το περιεχόμενο και το νόημα της σύγχρονης ιδιότητας του πολίτη, ο οποίος/η οποία συνδέεται με περισσότερα του ενός έθνη, διεκδικεί το δικαίωμα του ανήκειν εκεί όπου ζει και εργάζεται, το δικαίωμα να μετακινείται και να εγκαθίσταται ελεύθερα όπου επιλέγει, αλλά και το δικαίωμα για μια καλύτερη ζωή. Αν και η ιδιότητα του μετανάστη/της μετανάστριας δεν αντιστοιχεί σε συγκεκριμένη κοινωνική τάξη, ούτε διέπεται από συγκεκριμένο νομικό καθεστώς, τα ανθρώπινα και ατομικά δικαιώματα των μεταναστών και μεταναστριών είναι αναπαλλοτρίωτα. Επομένως, η νομοθεσία και οι συναφείς πολιτικές θα πρέπει όχι μόνο να αίρουν τις υφιστάμενες προκαταλήψεις και τη διακριτική μεταχείριση, αλλά και να προστατεύουν όλους και όλες ανεξαιρέτως όπου κι αν βρίσκονται, δίχως αποκλεισμούς ή εξαιρέσεις που οδηγούν στην ποινικοποίηση της ζωής των μεταναστών ή στην νομική τους ανυπαρξία.

9. Βιβλιογραφία

- Αναγνωστοπούλου Σ., Κουλούρη Χρ., Λιάκος Α. (2013), «Για την απόφαση του ΣτΕ: Ανιστόρτες αντιλήψεις και υπέρβαση των ορίων.», *Ενθέματα*, 10/02/2013 <http://enthemata.wordpress.com/2013/02/10/an-kouliia/#more-10864> (Πρόσβαση 22/07/2013).
- Βαΐου Ντ. (2009), «Από τις “γυναίκες” στο “φύλο”: Θεωρητικές προσεγγίσεις και χώροι της μετανάστευσης», στο Βαΐου Ντ., Στρατηγάκη Μ. (επιμ.), *Το φύλο της μετανάστευσης*, Αθήνα, Μεταίχμιο, σελ. 17-38.
- Bauman Z. (2005), *Σπαταλημένες ζωές. Οι απόβλητοι της νεοτερικότητας*, Αθήνα: Κατάρτι.
- Ηλιάδης Χρ. (2013), «Η ιθαγένεια μεταξύ νομικού κανόνα και πολιτικού λόγου: οι ιδιότητες της ιθαγένειας, η δεύτερη γενιά και η απόφαση του ΣτΕ.», *Σύγχρονα Θέματα*, Τεύχος 120, σελ. 11-14.
- Λιάπη Μ. (2009), «Στρατηγικές κοινωνικής ένταξης των μεταναστριών περιορισμοί, επιλογές και προοπτικές» στο Βαΐου Ντ., Στρατηγάκη Μ. (επιμ.), *Το φύλο της μετανάστευσης* επιμ., Αθήνα, Μεταίχμιο, σελ. 163-193.
- Μπούκοβα Γ. (2006), *Ο ελάχιστος κήπος*, μετάφραση Δ. Άλλος, Αθήνα, Εκδόσεις Ίκαρος

- Παντελίδου - Μαλούτα Μ. (2011), «Ιδιότητα του πολίτη και ιδιότητα της μετανάστριας: Μια διπλά ασύμπτωτη σχέση», Εισήγηση στη Διημερίδα «Γυναίκεια Μετανάστευση: Όψεις, προβλήματα και προοπτικές ένταξης στην Ελλάδα», Αθήνα, 22-23/06/2011.
- Παντελίδου - Μαλούτα Μ. (2002), *Το φύλο της δημοκρατίας. Ιδιότητα του πολίτη και έμφυλα υποκείμενα*, Αθήνα, Εκδόσεις Σαββάλας.
- Ροζάνβαλον Π. (2003), *Το νέο κοινωνικό ζήτημα. Επανεξετάζοντας το κράτος πρόνοιας*, Αθήνα, Μεταίχιμο.
- Τσουκαλάς Κ. (2013), «Τα συντρίμια του καθρέφτη», *Εφημερίδα των Συντακτών*, 15 Απριλίου 2013 <http://www.efsyn.gr/?p=40559> (Πρόσβαση 23/07/2013).
- Χριστόπουλος Δ. (2013), «Γιατί η ιθαγένεια είναι κρίσιμο πολιτικό ζήτημα», *Σύγχρονα Θέματα*, 12 Ιουλίου 2013, τεύχος 120, σελ. 9-10.
- Χριστόπουλος Δ. (2011), «Με αφορμή την πρόσφατη απόφαση του Δ' Τμήματος του ΣτΕ: Οι μετανάστες μεταξύ «λαού» και «έθνους», *Ενθέματα*, 13/02/2011. <http://enthemata.wordpress.com/2011/02/13/christopoulos-2/> (Πρόσβαση 22/07/2013)
- Vouyioukas A., Liapi M. (2013), «Coping with deskilling: strategies of migrant women across European societies», in Anthias F., Kontos M., Morokvasic - Muller M. (eds), *Paradoxes of Integration: Female Migrants in Europe*, Dordrecht: Springer.